

GÖTEBORGS UNIVERSITET
LITTERATUR, IDÉHISTORIA OCH RELIGION

En inklusiv etik på goda grunder?

-Vår livsstil och djurens liv,
en filosofisk och teologisk diskussion

An Inclusive Ethic on Good Grounds?

-Our Lifestyle and the Lives of Animals,
a philosophical and theological discussion

Maria Lund

VT 2013

Tros- och livsåskådningsvetenskap

Magisteruppsats 15 hp

Handledare: Bo Claesson

Innehållsförteckning

Abstract	s.5
----------------	-----

1. Inledning

1.1 Val av ämnesområde.....	s.6
1.2 Syfte.....	s.6
1.3 Teori och Metod.....	s.7
1.4 Struktur.....	s.7
1.5 Avgränsningar.....	s.8

2. Dagens situation

2.1 Experiment.....	s.10
2.2 Mat-industrin.....	s.12
2.3 Sverige.....	s.12
2.4 Jakt och päls.....	s.13
2.7 <i>Kommentarer/diskussion</i>	s.13

3. Singer och Linzey

3.1 En exklusiv etik: Historien

3.1.1 Gamla och Nya testamentets roll.....	s. 14
3.1.2 Grekiskt tänkande och romersk tid.....	s.15
3.1.3 Medeltidens skolastik.....	s.16
3.1.4 Renässansens humanism, upplysningen och därefter.....	s. 17
3.1.5 Religiös motivering.....	s.18
3.1.6 Besvikelser och undanflykter.....	s. 18
3.1.7 <i>Kommentarer/diskussion</i>	s. 19

3.2 En inklusiv etik: Etisk grundhållning

Singer

3.2.1 Tankar om etik.....	s.20
3.2.2 Utilitarism	s.21
3.2.3 Jämlikhet, lika hänsyn till intressen.....	s.21
3.2.4 Förnuftet.....	s.22

Linzey

3.2.5 Linzeys tankar om etik.....	s.22
3.2.6 Guds-centrering istället för människocentrering.....	s.23
3.2.7 Generositetsparadigmet.....	s.24
3.2.8 Kristologi.....	s.24
3.2.9 Motargument, skillnader och relevanta skillnader.....	s.25
3.2.10 Går det att hävda en icke-partisk teologi?.....	s.26
3.2.11 Förnuft och känsla.....	s.26
3.2.12 <i>Kommentarer/diskussion</i>	s.27

3.3 En inklusiv etik: Lidandet

Singer

3.3.1 Är djuren kännande?.....	s.27
3.3.2 Experiment på djur.....	s.28
3.3.3 Köttindustrin.....	s.29

Linzey

3.3.4 Lidandets exempel- Kristus.....	s.30
3.3.5 Experiment på djur.....	s.30
3.3.6 Bibelns restriktioner om våld och köttätande.....	s.31
3.3.7 Människan som uppoftande för djuren.....	s.32
3.3.8 <i>Kommentarer/diskussion</i>	s.32

3.4 En inklusiv etik: Liv, dödande och rättigheter

Singer

3.4.1 Människolivets helighet ifrågasatt.....	s.33
3.4.2 Personskapets helighet.....	s.34
3.4.3 Döda och låta dö.....	s.35
3.4.4 Rätt till liv och fel att döda.....	s. 35
3.4.5 Personskap och rätt till liv för djur.....	s.36
3.4.6 Att ifrågasätta doktrinen om människolivets helighet.....	s.36

Linzey

3.4.7 Vördnad för livet.....	s.37
3.4.8 Barn och djur (kritik av Singer).....	s. 37
3.4.9 Rättigheter.....	s.38
3.4.10 Ansvar för en annans död.....	s.39
3.4.11 Gränsdragning.....	s.39
3.4.12 <i>Kommentarer/ diskussion</i>	s.40

3.5 En inklusiv etik: Hur ska vi leva?

Singer

3.5.1 Etiskt liv, meningsfullt liv.....	s.42
3.5.2 Att protestera	s.42
3.5.3 Vegetarianism.....	s.43
3.5.4 Precisa gränser och praktiskt etisk livsstil.....	s.44

Linzey

3.5.5 Vegetarianism och fredsrrike.....	s.45
3.5.6 Jesus som förebild?.....	s.45
3.5.7 Vegetarian här och nu.....	s.46
3.5.8 Kyrkan.....	s.47
3.5.8 En värld utan lidande?.....	s.47
3.5.9 <i>Kommentarer/ diskussion</i>	s.48

3.6 Diskussion och slutsatser utifrån del 3

3.6.1 Singer och Linzey; likheter och skillnader.....	s.49
3.6.2 Behövs ett teologiskt perspektiv?.....	s.50
3.6.3 Tro, sanning och förnuft.....	s.50
3.6.4 En inklusiv etik på vilken grund?.....	s.51

4. Kärlekens väg

4.1 Djuret som den andre, ett du, ett nästa

4.1.1 Levinas och Buber.....	s.52
4.1.2 Vem är min nästa?.....	s.55

4.2 Levande exempel på inklusiv etik

4.2.1 Spalde, Strindlund och det mystika spåret.....	s.56
4.2.2 Djuren jag möter.....	s.57
4.2.3 Djuren jag inte möter.....	s.58
4.2.4 En inklusiv etik som livsstil.....	s.59
4.2.5 Enskilt eller tillsammans.....	s.61
4.2.6 Kyrkans potential	s.62
4.2.7 Engagemang och aktivism	s.63
4.2.8 Inklusiv etik, en mognadsprocess	s.64

4.3 Diskussion och slutsatser utifrån del 4

4.3.1 Diskussion, frågor och slutsatser.....	s.66
--	------

5. Avslutning

5.1 Slutsatser och värdering av resultat	s.67
5.2 Sammanfattning.....	s.69
5.3 Källor.....	s.71

Abstract

The relationship human has to animals are complex and I discuss this from a theological and philosophical perspective in this essay. I ask on what grounds, with what arguments and how one could live with an *inclusive ethic*. I discuss the philosopher Peter Singer and the theologian Andrew Linzey to see their agreements and differences. Linzey has a mystic influence built into the theological perspective. Swedish activists and authors Pelle Strindlund and Annika Spalde call their way of life the “Way of love” and show an animal-inclusive ethic built on a Christian mystic ground.

Keywords: ethics, suffering, killing, life, rights, utilitarian, personhood, mystic

1. Inledning

1.1 Val av ämnesområde

När jag var 15 år blev jag vegetarian efter att på ett sommarjobb (på en ”visnings-gård” över 1800-talsjordbruk) mött en sugga med kulingar. När jag mötte den enorma suggan förstod jag att jag själv inte skulle kunna döda henne. Jag tyckte inte att hon eller hennes kulingar skulle behöva dö för min skull. Sedan dess har jag varit vegetarian, avstått rött kött och kyckling men i varierande grad fisk, ägg och mjölkprodukter. Detta har blivit en vanesak. Nu när jag femton år senare läser till präst märker jag hur frågorna om djur aktualiserats både för mig personligen och i samhället. Hästköttskandalen, klimatdebatten, mötet med likasinnade och med mer konsekventa veganer och så med motsträviga studiekamrater. Naturligtvis blev det intressant för mig när jag fick upp ögonen för de teologiska aspekterna av djurvänlighet och djurrätt bland annat genom den kristna föreningen Vildåsnan. Samtidigt kom jag i en etikkurs vid Umeå universitet i kontakt med den skarpa och provocerande Peter Singers etik.

Jag menar att frågan om djurens status i etiken är viktig både i samhället, för individen och kyrkan. Det finns en konflikt i användandet av djur i vårt samhälle eftersom det inte motsvarar andra ideal som respekt för liv, jämlikhet, hänsyn till svaga. Bör vi inte sträva efter en samstämmighet mellan ord och handling och ta ansvar för den makt som tillfaller människan i förhållande till djuren? Att vetenskapligt bearbeta frågor om människans relation till djuren ur ett teologiskt och filosofiskt perspektiv ser jag som mycket intressant och givande. Det är med stor spänning och många olösta frågor jag ger mig in i detta ämne.

1.2 Syfte

I denna uppsats undersöks möjligheter till en etik som inte bara innefattar människor utan också djur, en inklusiv etik. Jag frågar mig om den behövs, vilka grundpremissen och argument en sådan etik kan bygga på och hur den kan levas. I mötet mellan Peter Singer och Andrew Linzey undersöker jag ifall Linzeys teologiska perspektiv kan utmana Singers tänkande kring detta. Jag vill vidareutveckla det jag funnit och föreslå hur en inklusiv etik kan visa sig i livshållning och livsstil för individen i sin kontext. Kan djuret vara ett Du, den Andre, en nästa? Att Annika Spalde och Pelle Strindlund visar både teoretiskt och praktiskt exempel på en sådan livsstil vill jag lyfta fram. I detta synsätt finns möjligheter men också konsekvenser samt problem som jag diskuterar. Inklusivitet innebär menar jag att hellre räkna in än räkna ut någon i allt väsentligt. Att exkludera djuren från etiken är att dra en gräns där

de ställs utanför viss hänsyn på grunder som kan anses oklara. Upprätthållandet av människans paradoxala förhållande till djuren vilar på både religiösa, filosofiska och ”naturalistiska” argument. Därför söker jag alltså filosofiska och teologiska argument som visar på ett annat förhållningssätt samt diskuterar hållbarhet hos och konsekvenser av dessa.

1.3 Teori och Metod

Medvetenhet om de hermeneutiska förutsättningarna för tolkning och sanning blir en förutsättning för att föra rationell argumentering i ett tillstånd då de stora sanningarna och det objektiva synsättet inte längre kan hävdas. Tolkningen färgas av och förutsätter förförståelsen hos den som tolkar. I detta arbete är t ex min egen bakgrund och förförståelse som bland annat teologistudent, kyrkligt aktiv, vegetarian och politiskt intresserad viktig. Genom en medvetenhet om min egen förförståelse kan jag vara uppmärksam på hur det påverkar min tolkning och sträva efter en objektivitet jag inte helt kommer att nå. Med hermeneutikens insikter kan jag inte göra anspråk på sanningar men är heller inte utelämnad åt total godtycklighet och irrationalitet.¹

I uppsatsen undersöker jag två teoribildningar, en från filosofiskt och en från teologiskt håll. Båda angriper problemet med människans behandling av och inställning till djur samt föreslår förändringar. Jag använder mig av ett tolkande, analyserande och konstruktivt kritiskt förhållningssätt när jag reflekterar kring och jämför de två etikerna Peter Singer och Andrew Linzeys resonemang och slutsatser som jag beskriver. Undersökningen leder vidare till att utforska ytterligare filosofiska och teologiska spår (hos Buber och Levinas samt Spalde och Strindlund) för att diskussionen om vad en inklusiv etik kan vara ska utmynna i exempel på livshållning samt tolkning av dess möjligheter och problem.

1.4 Struktur

Uppsatsen är indelad i fem delar: *Inledning*, *Dagens situation*, *Singer och Linzey*, *Kärlekens väg* samt *Avslutning*. I den korta andra delen ger jag en enklare beskrivning av läget för djuren i förhållande till människan inom främst ett par områden: experiment och mat-industri. Det är viktigt att ha med sig det som bakgrund eftersom det ger upphov till frågor kring djuretik. Delen om *Singer och Linzey* är den mest omfattande och tillsammans med *Kärlekens väg*

¹ Vattimo, Gianni (1997) *Utöver tolkningen- hermeneutikens betydelse för filosofin* s. 140-144. ”Det är paradoxalt nog den radikala medvetenheten om den egna interpretatoriska, och inte deskriptiva eller objektiva, karaktären som garanterar hermeneutiken en möjlighet till rationell argumentering” s. 139.

utgör det uppsatsens huvuddel. Singer och Linzeys tankar presenteras var för sig och diskuteras sedan. I det inledande kapitlet om historien ges dock en gemensam bild. Djurens status i historien ger förklaring till dagens situation och den exklusiva etiken. Det motiverar sökandet efter den inklusiva etiken. I kapitel 3.2 redogörs för några grundtankar hos vardera etikern viktiga för deras argumentering. I och med detta börjar sökandet efter den inklusiva etiken. I kapitel 3.3 behandlas lidandet, en gemensam viktig nämnare för Singer och Linzey. Det är också något som förenar både djurrättare och djurskyddsförespråkare. Eftersom Singers resonemang om köttindustrin ingår i frågan om lidandet kommer även Linzeys tankar om det ingå i detta kapitel även om det berör dödande som nästa kapitel går närmare in på. Frågor om liv, dödande, rätten till liv och rättigheter som på många sätt hänger samman behandlas i kapitel 3.4. Även här kommer Singers perspektiv att bemötas av Linzeys och följas av kommentarer. I kapitel 3.5 återger jag förslag som Singer och Linzey ger för en djurvänlig livshållning. Jag drar slutsatser om huruvida Linzeys teologi kan utmana Singers utilitaristiska hållning och diskuterar skillnader, likheter, frågan om förnuft och användbarhet. I uppsatsens nästa del, *Kärlekens väg*, tar jag detta ett steg längre. Utifrån de upptäckter jag gjort genom mötet mellan Singer och Linzey drar jag Linzeys inbjudan till inklusiv etik byggd på en teologisk tolkning vidare. Som en brygga över till exemplet Spalde och Strindlund berör jag hur den mystiska tendens jag anat hos Linzey även finns i filosofin. Möjligheten att se djuret som den Andre, ett Du, samt den närliggande kristna tolkningen om nästan blir en viktig insikt. Utifrån detta utforskar jag i kapitel 4.2 hur Annika Spalde och Pelle Strindlund både som författare, teoretiker och aktivister ger exempel på en inklusiv etik på teologisk mystik grund. De visar också att den akademiska diskussionen har relevans i samhället. Jag resonerar kring både möjligheter och dilemman med inklusiv etik som begrepp och praktik.

1.5 Avgränsningar

Djurrätt, djurskydd och djurteologi är tillsammans alltför stora ämnen för att återges med en enkel överblick av här. I uppsatsen kommer delar av dessa fälts historia och viktiga namn att framkomma. Diskussionen mellan Linzey och Singer ger god inblick i *två* viktiga forskares arbete och jag undersöker både det teologiska och filosofiska fältet på ett begränsat sätt. Efterfrågan på och resonerande kring en inklusiv etik blir den drivande faktorn i diskussionen. Inklusiv etik som begrepp har jag inte hittat inom dessa fält tidigare. Undersökningens första del är begränsad till en filosofisk utilitarist och en teolog:

Peter Singer är australiensisk professor i filosofi som sedan 70-talet undervisar bland annat vid universiteten i Oxford och Monash samt vid Princeton University där han var professor i bioetik. I Melbourne var han anställd vid historiska och filosofiska fakulteten och gästföreläser vid olika universitet i USA och Europa. Singer debuterade med *Democracy and Disobedience* 1974 och har sedan dess get ut ett stort antal böcker och artiklar i etik. Bland annat i djuretik där hans banbrytande *Animal Liberation* (1975) kan nämnas. Han har också skrivit om praktisk etik på andra sätt och blivit kontroversiell för en del av sina publikationer i bioetik. Han har också skrivit en del om sociobiologi samt global rättvisa². Singer har varit en tongivande och inflytelserik etiker under lång tid, mycket viktig för den moderna djurrättsrörelsen men också inom andra områden.

Andrew Linzey är anglikansk präst och professor på teologiska fakulteten vid Universitetet i Oxford där han är ansvarig för *Oxford Centre for Animal Ethics*. Han är hedersdoktor vid Universitetet i bl. a Winchester och Birmingham. Han undervisar vid ett antal andra universitet i Nordamerika och England samt i Jerusalem. Linzey höll världens första föreläsningsserie i teologi och djurrätt i Oxford under 90-talet. Han debuterade 1976 med *Animal Rights- a christian assessment* och har sedan dess skrivit och editerat tjugo böcker och över hundra artiklar i etik. Främst i kombinationen djurrätt och teologi. *Animal theology* (1994) kan anses vara hans standardverk. Linzey fick 2006 en ”Doctor of Divinity” av ärkebiskopen av Canterbury för sin akademiska gärning på skapelse- och djurområdet. Han har också fått utmärkelse av RSPCA för sitt arbete med djurrätsfrågor i kyrkan.³ Andrew Linzey är med den svenska författaren, aktivisten och diakonen Annika Spaldes ord ”djurrättsteologins grand old man”⁴

Eftersom dessa i var sin teoribildning är erkända och haft stort inflytande anser jag att de är goda val att begränsa sig till i den grundläggande diskussionen. Detta för att den ska vara koncentrerad men också täcka flera frågeställningar. De båda förespråkarna för djurens rätt har en hel del gemensamt men jag vill se hur det teologiska perspektivet utmanar det utilitaristiska och även se hur det är möjligt att föra det vidare ut i verkligheten i den enskildes liv, samhälle och kyrka. Jag har använt mig av litteratur och artiklar skrivna från 1970-talet, då den moderna djurrättsrörelsen tog fart, och fram till nutid. Jag använder mig av senare reviderad upplaga av text ovan nämnda *Animal liberation*. Jag försöker vara

² <http://www.princeton.edu/~psinger/> Hämtad 2013-04-29

³ <http://www.oxfordanimaethics.com> Hämtad 2013-04-29

⁴ Spalde, Annika & Strindlund, Pelle (2012) *Kärlekens väg- djurrätt och kristen tro* s. 193.

uppmärksam på när uppgifter eventuellt är inaktuella då området är under ständig utveckling. Dock upplever jag deras grundläggande synsätt och bärande argument stå relativt oförändrade genom deras utgivningar.

I *Kärlekens väg*-delen går jag in på begreppen den Andre hos Levinas och Duet hos Buber. Jag utger mig *inte* för att ge en heltäckande tolkning av filosofernas tankar utan undersöker om dessa begrepp är användbara för att stärka tankarna på en inklusiv etik. Det visar också hur de teologiska och filosofiska perspektiven berör varandra. I kapitel 4.2 vidareutvecklar jag och ger exempel på hur en inklusiv etik enligt min mening kan tolkas och levas. Jag använder mig då av de två svenska kristna författarna och aktivisterna Annika Spalde och Pelle Strindlund som gett ut flera böcker om kristen tro, mystik, djurrätt och ickevåld. De blir extra intressanta för mig då de både är teoretiker och praktiker samt finns i kyrklig, teologisk när-kontext. De böcker jag använt är *Varje varelse ett Guds ord* och *Kärlekens väg* samt Spaldes *Ett brinnande hjärta- om mystik och engagemang*.

Jag har koncentrerat mig på frågor om experiment på djur samt mat-industrin i uppsatsen även om jag kommentarsvis också berör andra aspekter av djurförtrycket. I slutkapitlet där jag efterfrågar livsstil tar jag det något vidare än så.

2. Dagens situation

En beskrivning av hur det ser ut ”idag” i relationen mellan djur och människa och med djurens situation skulle kunna vara mycket ingående. Jag kommer dock att nöja mig med en relativt generell bild. Jag vill påpeka att jag liksom Singer och Linzey på många sätt utgår från ett ”västerländskt” perspektiv. De exempel de tar upp i sina böcker berör oftast Europa och USA. Jag kommer även att ge några exempel från Sverige. Situationen för djur som hierarkiskt underlägsna och utnyttjade i storskalig industri är dock inte begränsat till väst.

2.1 Experiment

Singer presenterar en lång rad exempel på experiment på djur som pågått under de senaste tvåhundra åren men framförallt under 1900-talets andra hälft.⁵ Bland annat har forskare genom att elektrifiera golv sett hur lång tid det tar för ett djur att ge upp kampen mot smärtan. De har orsakat allvarliga skallskador på levande apor utan bedövning, uppvärmt möss i mikrovågsugnar, skiljt mor och avkomma åt, isolerat dem för att se hur de reagerar samt många andra fysiskt och psykiskt plågsamma försök. Många miljontals djur har lidit och

⁵ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 86.

slängts i sådana experiment och detta fortgår enligt Singer. Många experiment görs om gång på gång t ex i framställningen av nya varor och smink.⁶ Också inom t ex psykiatri och i militären utförs experiment på miljontals djur. Singer utgår i sin bok från forskarnas egna rapporter och vittnesbörd för att inte bygga teorier på gissningar och föreställningar. Han som djurrättsförespråkarna riskerar då att anklagas för förtal och vilseledning.

Att man bekämpar allvarliga sjukdomar i den medicinska forskningen används ofta som argument för forskarna att använda djur utan att behöva motivera det närmare menar Singer. Han påpekar också att djur är laboratorieverktyg i en vinstdrivande marknad.⁷ Idag är det också möjligt att ansöka om patent på djur man ”framställt” för vissa ändamål.⁸

Från 1970-talet och framåt har en hel del hänt. Många länder har t ex satt upp regler kring hur djur får användas.⁹ Våren 2013 gick EU ut med ett totalförbud mot djurförsök när det kommer till framställning av kosmetika. Till exempel förbjöds de vanliga metoderna tvångsmatning, injicering eller inandning av ämnen samt tester av reproduktionstoxicitet (där undersöks om moderns inandning av ämnen påverkar fostret).¹⁰ Detta har lett till protester från branchorganisationen KTF som är orolig för förlorad konkurrenskraft för EU.¹¹ Enligt det svenska jordbruksverket ska en etisk nämnd avgöra om experimentet får utföras:

I princip ska värdet av försöket vara större än det lidande djuren kan utsättas för, och det ska inte finnas något tillräckligt bra alternativ till att använda djur.¹²

Dock användes i Sverige år 2008 över femhundra tusen försöksdjur enligt europeisk definition och över sex och en halv miljon försöksdjur enligt svensk definition (där också fiskar räknas in).¹³ I april 2013 berättade f.d. ledamöter i djurförsöksetiska nämnden i Stockholm att de utesluts från ett beslut som skulle tas under våren angående experiment på apor. De anklagades för jäv efter att ha skrivit en kritisk debattartikel mot djurförsöken. Att de som tog beslutet *för* experimentet själva arbetar på Karolinska institutet (om än inte ansvariga för just denna ansökan) och skulle kunna vara jäviga verkar inte aktuellt.¹⁴

⁶ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 80, s. 96.

⁷ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 96, s. 113.

⁸ Linzey, Andrew (1995). *Animal Theology* s. 143.

⁹ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 86.

¹⁰ www.svt.se/nyheter Publicerad 2013-03-11 Hämtad 2013-04-28

¹¹ www.svt.se/nyheter Publicerad 2013-03-11 Hämtad 2013-04-28

¹² www.jordbruksverket.se Hämtad 2013-04-28

¹³ www.jordbruksverket.se Hämtad 2013-04-28

¹⁴ Fria Tidningen, lördag 13e april nr 30, 2013

2.2 Matindustrin

Endast i Sverige slaktas ca 80 miljoner landlevande djur per år för att bli mat.¹⁵ Matindustrin som framställer gris, nötkött, kyckling och mejeriprodukter är en marknad där effektivisering för att öka vinst och omsättning ständigt pågår. Djuren uppfattas som omvandlingsmaskiner där foder ska bli till ägg, mjölk och kilopriskött menar Singer. Djurhållningsreglerna är olika i olika länder men konkurrens och vinstintresse driver fram gårdar där djur hålls trångt för att underlätta hantering och hålla nere personalkostnader.¹⁶ Många tror att uppfödarna tar hänsyn till djurskydd för att de ”tjänar” på att ha välmående djur. Men enligt Singer stämmer inte det. Det är inte heller enstaka onda uppfödare som är problemet utan att hela industrin bygger på lönsamhet menar han.¹⁷ I USA finns ingen lag om djurskydd för djur i matindustrin(!). Först när de förs till slakt finns regler. Lagen hänvisar i de flesta stater till ”common farming practices”. Singer menar att grymhet mot djur alltså är lagligt så länge alla gör det...¹⁸

1965 skrev en grupp vid universitetet i Cambridge, som studerat djurs beteende, fem minimi-friheter som djur bör ha: Att kunna vända sig om, ansa sig, ställa sig upp, lägga sig ner och fritt sträcka ut sina lemmar. Många djur kan trots framtagandet av dessa minimikrav fortfarande inte detta påpekar Singer.¹⁹ Inte heller i Sverige.

2.3 Sverige

Naturligtvis finns det skillnader i djurhållningen. USA verkar enligt Singers beskrivning vara värre än Europa på denna punkt. Han lyfter fram Sverige som ett land som visar vägen för djurskydd och som är bäst i världen när det kommer till djurhållning. I den svenska lagstiftningen sägs att djuren ska leva så naturligt som möjligt.²⁰ Vad detta betyder återstår att tolkas. Singer påpekar att en gris har en hög intelligens och behöver mycket stimulans ungefär som en hund. Detta är något svenska grisar knappast får. Kors naturliga beteende är att finnas i en social grupp med djur i olika åldrar, något som inte är fallet i den kommersiella industrin påpekar Singer.²¹ Inte heller i Sverige. Kalven tas ofta från sin mor direkt efter födseln för att

¹⁵ <http://www.djurattsalliansen.se> hämtad 2013-05-15

¹⁶ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 150, s. 153, s. 160.

¹⁷ Singer, Peter & Mason, Jim (2006), *the Way We Eat- Why our Food Choices Matter* s. 54.

¹⁸ Singer, Peter & Mason, Jim (2006), *the Way We Eat- Why our Food Choices Matter* s. 45.

¹⁹ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 177.

²⁰ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 137, s. 168.

²¹ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 144, s. 170.

gödas till slakt eller bli mjölkko. (I ekologiskt jordbruk får kalven dia minst tjugofyra timmar och sedan dricka mjölk i minst tolv veckor²²). Kor lider ofta av hälsoproblem orsakade av avel och den ständigt ökade mjölkknings-prestationen. En ko slaktas ofta redan vid 4-5 års ålder som tidigare kunde mjölkat i 16 år och levt ännu längre.²³

Svenskar köper också mycket utländskt kött. Brasilianskt kött som marknadsförs som ”naturkött” kan komma från kor som betat på marker med starka halter av bekämpningsmedel och med trångt rörelseutrymme. Köttkonsumtionen ökar i världen, svenskarnas köttkonsumtion har ökat från 450 miljoner till 750 miljoner kilo per år.²⁴ En annan siffra är att svensken äter 85 kg kött per person och år, en ökning med 40% på 20 år.²⁵ Trots burförbudet sitter många hönor i Sverige i bur igen. De olika uppfödningssyftena ger olika konsekvenser. Fritt gående höns i grupper om tusental leder till beteendestörningar. Sjukdomar blir också ett större problem som kräver medicinering. I bur är det begränsat rörelseutrymme men färre sjukdomar. Djuren slaktas efter ca 20 månader då lönsamheten för dem går ner.²⁶

2.4 Jakt och päls

Jakt på vilda djur förekommer både som nöje och (i Sverige följer som skyldighet med jakträtten) viltvård.²⁷ Av 13 200 djur som eftersöks efter skadeskjutningar i Sverige blir 4500 av dem aldrig hittade.²⁸ Linzey lyfter fram hur t ex den i England och USA populära jakten av räv med hundar är socialt accepterad trots att liknande behandling av tama djur är förbjuden. Pälsuppfödningen är för Linzey ett klockrent exempel på de mycket triviala anledningar människan låter djuren lida på grund av.²⁹

2.5 Kommentar/diskussion

Vi människor verkar ha ett invariant mönster där olika djur har olika affektionsvärde för oss och deras värde och rätt till liv utgår från våra önskemål. Det känns naturligt att visa kärlek och omtanke om sällskapsdjur. Vi reagerar när t ex hundar dödas i djurförsök men inte när grisar

²² www.arla.se Hämtad 2013-04-28.

²³ Olofsson Malin & Öhman, Daniel (2012) *Matens pris, boken som matindustrin inte vill att du ska läsa* s.120, s. 125.

²⁴ Olofsson Malin & Öhman, Daniel (2012). *Matens pris, boken som matindustrin inte vill att du ska läsa* s. 96, s. 101.

²⁵ www.naturskyddsföreningen.se Hämtad 2013-05-25

²⁶ www.dn.se Hämtad 2013-04-28

²⁷ www.naturvardsverket.se Hämtad 2013-04-28

²⁸ Spalde, Annika & Strindlund, Pelle (2012) *Kärlekens väg- djurrätt och kristen tro* s. 146.

²⁹ Linzey, Andrew (2009) *Why Animal Suffering Matters – Philosophy, Theology, and Practical Ethics* s. 94, s. 114.

och kor föds upp och dödas i massor för våra matvanors skull påpekar Singer.³⁰ Situationen för djuren i olika delar av världen och i konventionell och krav-jordbruk ser olika ut. Dessa industrier och verksamheter är dock självklara delar av vårt samhälle som, med vissa höjda röster för förändringar i djurhållningen, står i princip oemotsagd. Det faktum att människans intressen kommer först ifrågasätts sällan. Att Sverige har högre krav än andra länder på djurhållningen gör Sverige till ett föregångsland. Dock får svenska bönder det svårt då *marknaden* är global och även den svenska står under samma konkurrens och vinst-drivande krav som resten av världen. Det säger inte heller att djuren lever *för dem* naturliga liv. En skillnad mellan djurskydd och djurrätt som Strindlund och Spalde menar är att djurskyddet behåller premissen att människan får utnyttja djuren men att de ska ges visst skydd. Djurrätt ifrågasätter premissen att människan har rätt att utnyttja och döda dem.³¹ Om det senare skulle accepteras skulle mer radikala förändringar behöva ske i ovan nämnda verksamheter. Jag ser i dagens situation för djuren en dubbelmoralisk hållning där vissa djur inkluderas i vår omsorg och andra inte. Samtidigt upprörs många då vanvård av djur uppdagas, alltså tänker folk på något sätt etiskt kring djur. Kan både djurskydd och djurrätt vara former av inklusiv etik?

3. Singer och Linzey

3.1 En exklusiv etik: Historien

Att djuren finns för våra syften och värderas utifrån våra önskemål och nytta har en lång historia. Det västerländska tänkandet menar Singer bygger på judiskt och grekiskt tänkande som genom kristendomen blivit dominerande.³²

3.1.1 Gamla och Nya testamentet

Singer ser hur att bibelns skapelseberättelse bär skuld för dagens tänkande eftersom Gud ger människan herraväldet över djuren. Trots att det finns en antydning om vegetarisk kost innan syndafallet och spår av medkänsla även in i bibeln så ges i Noaförbundet allt som lever och rör sig till föda åt människan. Singer ser glimtar av kritik mot dödandet av djur t ex i Jesajas ifrågasättande av djuroffer. Han poängterar dock att det är visioner och inte befallningar. I slutänden är bibelns budskap att människan är skapelsens krona med tillstånd att döda djuren

³⁰ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 6-7.

³¹ Spalde, Annika & Strindlund, Pelle (2012) *Kärlekens väg- djurrätt och kristen tro* s. 222.

³² Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 206.

enligt honom.³³ Linzey ser bibelns berättelser på ett annat sätt med potential för djurens väl. Till exempel ges människan en vegetarisk diet i Mos 1:29 direkt *efter* att hon fått rätten att härska över djuren. Att detta tolkas som en rätt att utnyttja menar Linzey är fel. Det handlar snarare om ett förvalterskap.³⁴ Men Linzey håller med Singer om att den bibeltolkning som varit tongivande i historien och bidragit till dagens situation är den Singer redogör för.³⁵

Nya testamentet sänkte de icke-mänskliga djurens status ännu mer menar Singer. Som exempel tar han upp när Jesus förmår 2000 svin att dränkas i sjön efter att de fått demonerna av en besatt i sig (Markus 5:13).³⁶ Linzey erkänner att det i Nya testamentet finns problematiska texter men han menar också att vissa tolkningar varit felaktiga. När Jesus säger att människan är mer värd än sparvarna (Matt 10: 29-31) är poängen inte att sparvarna är värdelösa menar han. Bibelordet säger istället att Guds generösa inställning, som omfattar också sparvarna, gäller människan i ännu högre grad.³⁷ Även här håller Linzey med om att tolkningen som varit till nackdel för djur (och bekväm för människan) har haft företräde.

3.1.2 Grekiskt tänkande och romersk tid

Det grekiska tänkandet var inte enhetligt, det fanns många olika skolor och läromästare, menar Singer. De som var vegetarianer (exempelvis Pythagoras) och uppmuntrade respekt för djur gjorde det utifrån tron på själavandring snarare än medkänsla menar han. Den viktigaste tänkaren från den här tiden var Aristoteles som betytt mycket för historien som följde. Singer menar att till skillnad från bibelns skapelseberättelse sätter Aristoteles inte upp en avgrund mellan människan och andra levande varelser. Däremot bygger hans tänkande på ett hierarkiskt system där allt och alla ska användas till sitt syfte: Växter för djur, osjäliga djur för människan osv. Aristoteles försvarade på detta sätt slaveriet.³⁸ Både Singer och Linzey ser ett tydligt samband mellan slavsamhällets motivering och djurens situation idag.

Romarna hade medkänsla och rättskänsla menar Singer men som i alla samhällen till en viss gräns. Krigsfångar, djur och brottslingar var sådana som föll utanför ramen av hänsyn. Krigskonsten var viktig och i Kolosseum kastades kristna till lejonerna som underhållning för allmänheten. Detta visar, menar Singer, att även ett civiliserat samhälle kan

³³ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s 207- 208.

³⁴ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 34.

³⁵ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 229.

³⁶ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 211.

³⁷ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 35.

³⁸ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 208.

ha snäva gränser för sympati och medkänsla. Den kristna läran som växte och blev statsreligion i romarriket var progressiv på så sätt att den utvidgade moralen till att gälla *alla* människor. Det mänskliga livets värde var kristendomens bidrag till moralen medger han. Djur fortsatte dock att användas i gladiatorspel och Singer menar att det blev ett större gap mellan djur och människa på grund av tanken på människovärdet.³⁹

Det fanns grekiska tänkare (Senexa, Ovidius och Plutarkos m fl.) och kristna (Sankt Basileios, Chrysostomos och Isak Syriern m fl.) som i denna tid motsatte sig det grymma användandet av kännande varelser påpekar Singer. Det finns också många historier om helgon som bland annat saboterade jakt.⁴⁰

3.1.3 Medeltidens skolastik

Singer lyfter fram Thomas av Aquino som den tyngsta av de medeltida teologerna. Med sin *Summa Theologica* var han tongivande i skolastisk teologi före reformationen och är i romersk katolsk filosofi än idag den mest representativa.⁴¹ För Aquino var Aristoteles den store Filosofen och detta syns tydligt i teologin. Singer citerar Aquino där han säger att:

Det ligger ingen synd i att använda ett föremål för det syfte som det är givet.

Bara människan som är mer fullkomlig har rätt att döda enligt Aquino. Synder finns bara mot Gud, medmänniskan och en själ, inte mot djuren menar han. Barmhärtigheten bör inte omfatta irrationella varelser. Dock kunde grymhet mot djur sprida sig och drabba även människor. Därför ansåg Aquino att man ändå bör behandla djuren väl.⁴² Linzey håller med Singer i denna beskrivning av Aquino som dominerande i västs religiösa tänkande sen 1200-talet.⁴³ Linzey kritiserar Aquino och menar att han visar en stark tendens att presentera *hellenistiska* ideal inbäddade i bibliska och teologiska ord. Första Mosebok tolkas i *ljuset* av Aristotelisk filosofi som får företräde. Där är naturen ett hierarkiskt system där djur står under människa, kvinna under man, slav under fri osv. i fallande ”intellektuell” ordning. Linzey

³⁹ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 209-211.

⁴⁰ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 212.

⁴¹ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 213.

⁴² Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s 214.

⁴³ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 13, s. 15

tycker det är sorgligt att den kristna teologin formats av detta och att människans ”rationella själ” blivit central för värdering.⁴⁴

3.1.4 Renässansens humanism, Upplysningen och därefter

Med renässansen kom en opposition mot medeltida skolastik genom de humanistiska idealen. Denna *humanism* ändrade dock inte inställningen till andra djur i någon större utsträckning menar Singer. Människan var alltings mått och hade högt värde. Den fria viljan och utvecklingsmöjligheter hos människan till skillnad från ”lägre djur” poängterades. Singer lyfter fram exempel på vegetarianer som Lenoardo da Vinci. Liksom de flesta vegetarianer genom tiderna blev retad för att han bekymrade sig om djurens lidande. Författaren Michael de Montaignes menade att grymhet mot djur är något ont i sig, inte bara för risken att det övergår till människor. Dessa röster har också alltid funnits påpekar Singer. Descarte presenterade en bild av djur som blev användbar då experimenten blev vanliga. Han menade att de inte har någon själ och därför bara är ”maskiner” som varken känner njutning eller smärta. Denna hållning har fått konsekvenser för inställningen till djur menar Singer.⁴⁵

I tiden kring Upplysningen ser Singer två spår. Experimenterandet på djur ledde till insikt om likheter mellan djur och människa. Röster höjdes för att de därför bör behandlas varsamt. Romantiken under 1700-talet var en idealisering av Naturen vilket ledde visst intresse för djurens välfärd. Gamla idéer fanns också kvar: Kant uttryckte i slutet av 1700-talet att djur inte är självmedvetna och finns för människans ändamål.⁴⁶ Darwins teori var revolutionerande menar Singer: Människan är ett djur bland andra djur! Sinnens, känslor och sociala instinkter fann Darwin gemensamt för dem. Han förblev själv köttätare.⁴⁷

Det fanns grupper som redan under 1700-talet jobbade mot djurplågeri som fick igenom vissa lagar. Detta genom att driva dem utifrån djuren som egendom.⁴⁸ Linzey tar Humphry Primatt som exempel på hur Aquino under 1700-och 1800-talet ifrågasattes (om än rätt blygsamt i uppslutning) teologiskt. 1776 kom hans bok ut som påpekar den likhet som finns mellan människa och djur i lidandet. Linzey citerar honom:

⁴⁴ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 18-19.

⁴⁵ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 218-219.

⁴⁶ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 221-222.

⁴⁷ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 225, s. 250.

⁴⁸ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 224.

Pain is pain, wheather it be inflicted on man or on beast, and the creature that suffers it, weather man or beast, being sensible of the misery of it whilst it lasts, suffers evil; (...) ⁴⁹

Varje varelse har enligt Primatt ett värde eftersom skapelsen är god. Att oprovocerat utsätta levande varelser för lidande är elakt och orättvist menade han. Han placerade fortfarande människan ”i toppen”. Det är alltså inte jämlikhet utan teologiska och kristologiska ingångar som bygger hans argument menar Linzey. ⁵⁰ En bred humanistisk rörelse under 1800-talet drev djurskyddet framåt i samma veva som skydd av barn, kvinnors frigörelse, arbetarnas rättigheter och slaveriets avskaffande. Att dessa hänger samman poängterar Linzey. ⁵¹

3.1.5 Religiös motivering

Religionen har uppenbarligen påverkat synen på djur då religion och samhälle fram till relativt nyligen varit tätt sammanvävda. Både Linzey och Singer lyfter fram då påve Pius IX i mitten av 1800-talet förbjöd bildandet av ett djurskyddssällskap eftersom det felaktigt skulle ge intrycket att människan har skyldigheter mot djuren. ⁵² Hos Johannes Paulus II var det annat ljud i skällan visar Singer. 1988 poängterade han att mänsklig utveckling bör innefatta respekt för levande varelser. Människan har inte rätt att missbruka dem. Singer citerar:

(Vi är) inte bara underkastade biologins lagar, utan också moralens, vilka vi inte ostraffat kan överträda ⁵³

Singer ser hur religiösa övertygelser ibland kan uttrycka medkänsla med djuren men där finns ändå problem menar han. Visst kan tanken på den ”universella kärleken” som t ex Franciskus talade om vara en källa till godhet. Men bristen på förnuftig eftertanke gör att det finns risk att de goda konsekvenserna uteblir menar Singer. Om kärleken omfattar djur, träd, stenar och växter blir slutsatsen att vi oavsett måste döda något vi älskar för att överleva. Då kan vi fortsätta döda djur trots vår kärlek till dem. ⁵⁴ Linzey kan också se hur det är nödvändigt att göra skillnad mellan ”broder blomkål och syster apa” och gör det också i sin djuretiska

⁴⁹ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 16.

⁵⁰ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 16-17.

⁵¹ Linzey, Andrew (2009) *Why Animal Suffering Matters – Philosophy, Theology, and Practical Ethics* s. 104.

⁵² Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 215.

⁵³ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 216.

⁵⁴ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 217.

teologi. Linzey erkänner att t ex Franciskus inte var någon djurrättsaktivist i dagens mening men att hans exempel ändå ger viktiga bidrag till en djurteologi och etik.⁵⁵

3.1.6 Besvikelser och undanflykter

Singer uttrycker besvikelse över att det trots ny kunskap om människa, djur och etik inte skett så stora förändringar. Han menar att det endast är de som föredrar religiös tro framför argument grundade på förnuftiga belägg som kan hävda dels att människan är ”universums älskling” och att andra djur skapats som mat till oss och att vi har gudomlig rätt att döda dem. Men vetenskapen har inte heller varit till stor hjälp. Singer påstår att djuren lider mer idag än någonsin *trots* vetenskapen. Det finns en djup fördomsfullhet som gör att även de författare och debattörer som de senaste två hundra åren resonerat kring det oegentliga i att äta kött ändå slingrar sig ur i slutänden för att, enligt Singer, slippa ta tag i det personligen.⁵⁶ Den tyske filosofen Schopenhauer visade t ex på skillnaden i västerländsk och österländsk religions inställning till djur. Han lyfte fram hinduism och buddhism som goda exempel, men drog slutsatsen att vi ”i norr” inte kan leva utan kött. Ett annat vanligt argument genom tiderna och än idag är den ”naturliga lagen”. Enligt den ska vi äta kött eftersom djur jagar och äter varandra. Även om vi inte behöver äta kött så blir den, enligt Singer, *religiöst* motiverade tanken bärande.⁵⁷ Linzey kritiserar likt Singer tanken att ”naturlig lag” är vägledande för hur vår moral ska utformas eftersom den syftar till ”hur det är”. Vad kristen tro uppmanar till är att leva efter teologiska insikter som är *trans-naturala* och sätter frågetecken kring vår moral menar Linzey. Att människan inte skulle kunna leva utan kött anser Linzey vara dumhet eftersom miljontals människor gör det och mår bra.⁵⁸

3.1.7 Kommentar/diskussion

Singer menar kort sagt att tidigare generationers (exklusiva) inställning till djur inte är övertygande eftersom de byggde på religiösa, moraliska och metafysiska förutsättningar som är föråldrade.⁵⁹ För Singer verkar religiösa föreställningar representera allt som är dåligt för djuretik. Det är uppenbarligen något annat vi ska bygga på. Linzey ser också med skepsis på hur tidigare generationer, tidigare bibeltolkningar och filosofiska tankar drabbat djuren. Men

⁵⁵ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 66-67.

⁵⁶ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 226-227.

⁵⁷ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 227, 229.

⁵⁸ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s.82-84.

⁵⁹ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 205.

han verkar ändå se potential i de goda exempel som trots allt förekommit i historien. Alla traditioner har goda och dåliga sidor menar Linzey och kristendomen har vara drivande i både förtryck och kampen för befrielse.⁶⁰ Historien verkar främst ge exempel på en exklusiv etik när det gäller djur. Men historien visar också tecken på en *vidgad* etik när det gäller människor: Från fria män till slavar, kvinnors och barns rättigheter, jämlikhetstanken osv. I detta kan jag också se ett hopp för den inklusiva etik jag hoppas på att finna grund för.

3.2 En inklusiv etik: Etisk grundhållning människa-djur

Singer

3.2.1 Tankar om etik

Poängen med etiska omdömen är att vara *praktiskt* vägledande menar Singer. Fungerar etiken inte praktiskt finns en teoretisk brist.⁶¹ Att reflekterat kunna rättfärdiga sitt sätt att handla *är* att leva efter etiska normer även om dessa ser olika ut menar Singer.⁶² Etiken klarar sig enligt honom bra utan religionen. Kant förde fram detta och det finns också en lång filosofisk tradition som menar att etikens källa är den ”godhet” och sympati som finns hos de flesta människor. Singer ser problem med att hävda etiken som något relativistiskt och subjektivt. Då får nämligen inte argumentationen plats. Han kritiserar också att utgå från övervärldsliga objektiva lagar.⁶³ Singer varnar för den etik som bygger på endast *plikt* eftersom den många gånger gått vilse. T ex i nazityskland kuvade många sin medkänsla och gjorde istället det *moraliska* att följa sin plikt. Vi måste, menar Singer, bygga en moral som har grund i oss själva som sociala varelser. Singer avvisar både Jesus (som Singer menar använder skrämseleteknik för att motivera moraliskt handlande) och Kants pliktetik. Men utan Gud och objektiva regler för rätt och fel, vad bygger man etik på? Filosofer har försökt lösa detta på olika sätt. Singer menar att man då försökt finna en koppling mellan det som är gott för individen och gott för andra.⁶⁴

För Singer för begreppet etik med sig idén om något som är större än individen. Att etiskt försvara sina handlingar enbart utifrån egenintresse är inte godtagbart. Ett försvarbart etiskt handlande har sedan forntiden ansetts ha universell utgångspunkt menar Singer. Det återfinns i den gyllene regeln samt det dubbla kärleksbudet. Stoikerna såg det som

⁶⁰ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 135.

⁶¹ Singer, Peter (1996) *Praktisk Etik* s. 14.

⁶² Singer, Peter (1996) *Praktisk Etik* s. 20.

⁶³ Singer, Peter (1996) *Praktisk Etik* s. 15, s. 18.

⁶⁴ Singer, Peter (1998) *Hur ska vi leva? – Etik i egennyttans tid* s. 28, s. 31, s. 35.

naturlag. Kants kategoriska imperativ förde detta vidare och sjuttonhundratalsfilosoferna Hume och Smith åberopar en ”opartisk betraktare” i moraliska omdömen. Även tänkare som existentialisten Sartre och marxisten Habermas kommer fram till att moralen är universell menar Singer. Han ser hur universalitetstanken lett till vitt skilda etiska teorier och att dessa ofta hamnar i riskzonen att smyga in egna moraliska omdömen under *universell täckmantel*. Singer menar att utifrån detta finns starka skäl att inta en i huvudsak utilitaristisk position.⁶⁵

3.2.2 Utilitarism

Singer vill trots risken ovan skissa på en etisk modell. För honom är hans version av utilitarism att föredra. I utilitaristiskt tänkande är det viktigt att ”var och en räknas som en och ingen för mer än en” förklarar han. Jag måste då se till att inte bara räkna mina egna intressen utan handla på det sätt som får bästa möjliga konsekvenser för *alla inblandade*. Detta är alltså en form av utilitarism som skiljer sig något från den klassiska eftersom det är de ”bästa konsekvenserna” som är vägledande snarare än bara ökat välbehag och minskat lidande. Dock kan de klassiska utilitaristerna Bentham och Mill tolkas så att termerna välbehag och lidande uppfattas på ett bredare sätt. I så fall försvinner skillnaden mellan klassisk utilitarism och den som baseras på intressen menar han. Denna utilitarism är *inte härledd* ur universalismen utan är istället en *universalisering* av *egenintresset* menar Singer. Utilitarismen han förespråkar är en *minimi-position* som tvingar oss att vidga egenintresset och börja tänka etiskt. Ska vi gå längre än så och hävda andra regler och ideal (han ger exemplen rättigheter, livets helighet, rättvisa) måste vi ha goda skäl för det menar han. Singer anser att bevisbördan ligger på den som försöker formulera detta på ett bärande sätt.⁶⁶

3.2.3 Jämlikhet, lika hänsyn till intressen.

Enligt Singer är alla djur jämlika. Jämlikheten är för honom en moralisk idé som bygger på tanken om lika hänsyn till intressen.⁶⁷ Det är ett art-förtryck som idag visar sig i den partiskhet där det som gynnar medlemmar hos den egna arten föredras på bekostnad av andra.⁶⁸ Tydliga exempel på detta är djurförsök i experiment och djuruppfödning till mat.

Ett viktigt argument för att vidga jämlikheten hittar vi i historien menar Singer. När tanken på jämlikhet utökas till nya grupper av människor bör den också utökas till djuren

⁶⁵ Singer, Peter (1996) *Praktisk Etik* s. 21-22.

⁶⁶ Singer, Peter (1996) *Praktisk Etik* s. 21-24.

⁶⁷ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 32, s. 34.

⁶⁸ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 36.

menar Singer.⁶⁹ Men är det inte skillnad på djur och människa, deras förmågor, möjligheter och rättigheter? Singer menar att jämlikhet inte betyder *identisk* behandling utan *lika hänsyn*.⁷⁰ När man kom fram till jämlikhetsprincipen som grundläggande moralprincip för människor skulle det omfatta alla människor oavsett förmågor som t ex. intelligens.⁷¹ Jämlikhet bygger alltså inte på färdigheter som förenar en grupp. Djur har andra intressen än människor men alla har intresse av att uppleva njutning och slippa lidande menar Singer.⁷² Det går inte att hitta den faktor, egenskap, förmåga eller kännetecknen som gör att arten *homo sapiens* har en värdighet som andra djur aldrig kan ha menar Singer. Det man försökt sätta upp som förenande människor t ex. självmedvetande och språk kan vi nu med stor sannolikhet veta att också vissa icke-mänskliga djur har. Vissa kriterier som dessa kan inte alla människor leva upp till.⁷³

3.2.4 Förnuftet

Singer vill i sin djuretiska teori appellera till förnuftet framför känslorna. Förnuftiga argument kan skapa en mental omkoppling kring attityder och vanor menar han. Människan styrs nämligen mycket av vanans makt men denna kan brytas och bytas. Människan ska inte bry sig om djur för att de är ”söta” menar Singer, utan för att det är rationellt att avlägsna förtryck och exploatering var det än uppkommer.⁷⁴

Linzey

3.2.5 Linzeys tankar om etik

Linzeys tankar om etik rör sig mellan filosofiska och teologiska ställningstaganden. Flera av hans argument är inte avhängiga religiös övertygelse menar han själv (mer om dessa senare).⁷⁵ Hans tankar sammanfaller på många punkter med Singers då han utgår från lidandet som något dåligt och välbehag som något gott. Han ifrågasätter den tidigare historiens konventionella argumentering med både teologiska och andra argument. Hans teologiska och

⁶⁹ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 32.

⁷⁰ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 36.

⁷¹ Singer, Peter (1996) *Praktisk Etik* s. 58.

⁷² Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 32, s. 37.

⁷³ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 257, s. 259.

⁷⁴ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 6, s. 8, s. 9.

⁷⁵ Linzey, Andrew (2009) *Why Animal Suffering Matters – Philosophy, Theology, and Practical Ethics* s. 167.

bibliska grund är viktig som utgångspunkt i hans resonemang och argumentation. Linzey står stadigt både i akademisk kontext och i anglikansk kyrklig tradition.

För Linzey verkar frågan om vem etiken omfattar viktig. Han citerar Albert Schweitzer som menar att etiken som religiös uppmaning är *utan gräns* ett ansvar för *allt* som lever. Att vara ett liv bland andra liv som vill leva är en mystisk upplevelse menar Schweitzer. Allt liv är från Gud och heligt.⁷⁶ Även Linzey framför detta men han inser dock att det måste finnas någon riktlinje om vem som ska omfattas av etiken på ett mer tydligt sätt. Annars hamnar vi i dilemmat med broder blomkål och syster apa.

3.2.6 Guds-centrering istället för människocentrering

Linzey menar att det finns en ”antropomorf besatthet” i historien och i den kristna teologin som vi måste förändra. Det är viktigt att gå tillbaka till det grundläggande menar han: Gud som skapare av *allt som finns*. Skapelsen existerar för Gud och Gud är *för* skapelsen menar Linzey. Gud ger genom sin kärlek skapelsen rättigheter för att kunna ha en relation med den men det är Gud som skapare som har den *ultimata rätten* till allt liv menar han.⁷⁷ Linzey poängterar att djur (de på land) och människa skapas och förklaras goda på samma dag i skapelseberättelsen (Första Mos 1:24-26). På så sätt kan de tillsammans tänkas ingå i den ”närmsta kretsen” för Gud utifrån tanken på en ”utveckling” i den första skapelseberättelsen.⁷⁸ Liksom Primatt menar Linzey att djurens mening inte ligger i att tjäna människan utan att förhålla sig till Gud. Om Gud är *för* djuren och Guds Ande rör sig i hela skapelsen kan inte vi människor ställa oss *mot* djuren.⁷⁹ Människan är en del av naturen- allt annat är arrogant att påstå menar han och citerar både Chrystostomos och Bonaventura (Franciskus livstecknare) till stöd för att det är en vedertagen biblisk och kristen syn.⁸⁰ I skapelseberättelsen i första Mosebok ges människan uppdraget att härska över djuren (1 Mos 1: 28). Direkt *efter* detta ges hon en vegetarisk diet (1a Mos 1:29).

Gud sade: ”Jag ger er alla fröbärande örter på hela jorden och alla träd med frö i sin frukt; detta skall ni ha att äta”

⁷⁶ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 6.

⁷⁷ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 10, s. 24.

⁷⁸ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 34.

⁷⁹ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 17, s. 25.

⁸⁰ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 151, s. 154.

Även om detta senare ändras (1a Mosebok 9:1-3) ser Linzey hur bibelns ideal ständigt rör sig från dödande och offer till något nytt. Från ett fredsrike i skapelsen till ett fredsrike i det eskatologiska perspektivet. Guds vilja för skapelsen var inte våld utan fred menar Linzey⁸¹

3.2.7 Generositetsparadigmet

Gud är generös, självutgivande och kärleksfull menar Linzey. Att det är Gud som har rätt till djuren och inte vi är för honom en viktig utgångspunkt.⁸² Att Guds inställning till hela skapelsen är generositet återfinns både i Gamla och Nya testamentet, hos Paulus och hos kyrkofäderna menar Linzey. Gud skapar, upprättar och befriar hela skapelsen. Människan som är satt att vårda skapelsen bör ta efter *denna* gudsbild och alltså själva följa generositetsparadigmet istället för att ta sig friheten att utöva grymhet menar Linzey.⁸³ Generositetsparadigmet, som visar sig också i Jesu person, bör enligt Linzey leda oss till att ta inte *lika* hänsyn till djuren utan *större*! Den kristna teologin förespråkar en *moralisk prioritering* för de svaga. Människan är satt på sin höga position i skapelsen för att tjäna det ”lägre” enligt Linzey. Guds Rikes utbredande kräver av den starke, mäktiga och rike ger till den svage, fattige och maktlöse.⁸⁴ Han menar att den teologiska uppfattningen att människan är *unik* kan hävdas utan att människan hamnar i denna själviskhet. Linzey menar att försvaret av den egna betydelsen och föraktet för djur och annat *annorlunda* bygger på osäkerhet.⁸⁵

3.2.7 Kristologi

Inkarnationen är viktig i Linzeys teologi. Dess *ja* till människan är inte ett *nej* till resten av skapelsen menar han. Inkarnationen får inte tolkas snävt eftersom då både kvinnor och ”hedningar” riskerar att hamna utanför. På samma sätt berör inkarnationen även djuren och hela skapelsen menar Linzey. Kristus som försonare av *allt*, visar han, finns både hos Paulus och vitt skilda teologer som Barth och befrielse-teologen Boff. Jesu uppståndelse får betydelse för hela den kommande världen menar Linzey. Inte minst är Kristus viktig som vårt moraliska exempel. Jesu makt visar sig i maktlöshet och styrka i medlidande. Generös kärlek är tecken på lärjungaskap och detta bör gälla även förhållandet till djuren hävdar Linzey.⁸⁶

⁸¹ Linzey, Andrew (2003) ”The Bible and Killing for Food” s. 228.

⁸² Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 25, s. 27.

⁸³ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 31, s. 98, s. 41.

⁸⁴ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 28, s. 33, s. 32.

⁸⁵ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 47.

⁸⁶ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 69-71.

Befrielsen gäller hela skapelsen som enligt Linzey är drabbad av förfall, meningslöshet och lidande. Det kan inte bli någon befrielse alls om inte hela skapelsen befrias menar han. Dessutom blir människan fri genom att befria.⁸⁷ Kristen ortodox dogmatik, treenigheten samt kristologin pekar på att inte bara människan utan hela skapelsen har ett värde för Gud och borde ha det för människan också menar Linzey.⁸⁸

3.2.9 Motargument, skillnader och relevanta skillnader

Linzey kritiserar historiens argument som förhindrat hänsyn till djur och ignorerat eller förnekat deras lidande. Linzey skiljer på vad som mellan djur och människa är skillnader och moraliskt *relevanta* skillnader. Att djuren skulle vara ”naturliga slavar” är inte ett teologiskt argument för att ta mindre hänsyn till dem. Att djur är icke-rationella är bara relevant om rationalitet skulle göra en varelse mindre benägenhet att lida vilket inte är fallet. I vissa fall lider ett icke-rationellt djur mer menar Linzey. Att djuren inte har ett språk är inte ett riktigt argument. Dels för att de *visst* har språk som vi inte förstår men också för att lidandet inte påverkas av det. Ibland hävdas det att eftersom djur själva inte är moraliska agenter bör inte vi ta hänsyn till dem. Linzey menar istället att vi *som* moraliska agenter har ett moraliskt ansvar för djuren som de *inte* har till oss. Djur är oskyldiga och ska inte ställas till svars.⁸⁹

Att djuren skulle sakna själ och evigt liv är inget Linzey automatiskt skriver under på men argumentet är ändå motsägelsefullt. De som *inte* får compensation i ett efterkommande liv har ett ännu större intresse av att få ett drägligt liv här. Argumentet att djur inte är Guds avbild som människan bemöter Linzey med att poängtera att människans gudslighet ska få henne att ta ansvar för djuren.⁹⁰ Linzey menar tillsammans med Primatt att de skillnader som finns mellan människa och djur spelar mindre roll i fråga om etik då de alla kan uppleva lidandets elände vilket är den enda intressanta egenskapen i detta fall.⁹¹ Människan har ett moraliskt värde men är inte den *enda* som har det. Även om människan har *större* värde menar Linzey att utgångspunkten att endast människan har värde är absurd.⁹²

⁸⁷ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 72.

⁸⁸ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 101.

⁸⁹ Linzey, Andrew (2009) *Why Animal Suffering Matters – Philosophy, Theology, and Practical Ethics* s. 41.

⁹⁰ Linzey, Andrew (2009) *Why Animal Suffering Matters – Philosophy, Theology, and Practical Ethics* s. 41.

⁹¹ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 16-17, s. 20.

⁹² Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 101, s. 103.

3.2.10 Går det att hävda en icke-partisk teologi?

Linzey utmanas av teologen Daphne Hampson som hävdar att kristendomen är oförbätterligt patriarkal och aldrig kan bli en religion för kvinnor. Linzey inser dilemmat och hur det i ännu högre grad gäller svårigheten att få djur att räknas efter lång tid av ignorering. Om det är möjligt med en icke-partisk teologi återstår att se. Att frågan lyfts är hoppfullt i sig menar han. Den föränderliga historien och öppna fortsättningen, alternativa bibeltolkningar tillsammans med Andens ledning mot sanningen, är källor till hopp menar Linzey.⁹³

Linzey vill att människan lär sig att vara mindre partisk när hon tar ställning i fråga om djuren. Hon bör lämna det själviska förhållningssätt som idag tar sig uttryck som en form av tyranni.⁹⁴ Att konfrontera art-förtrycket är inte, menar Linzey, kristen teologis ”senaste rörelse mot sekularisering” som vissa kritiker menar. Istället är det ett imperativ som stammar från hjärtat av teologins uppdrag.⁹⁵ Linzey menar att kristen teologi haft ett överskott av icke-etisk eller anti-etiska inslag. Han tror inte att etik ensam kan frälsa men det finns en stor fara att hålla den utanför teologin. Självgod humanism utan andlighet kan också leda till moraliskt mörker menar Linzey. Etik och teologi tillsammans är vägen framåt tycker han.⁹⁶

3.2.11 Förnuft och känsla

Linzey får ofta höra att frågan om djur är en ”känslö-fråga”. Det är inget problem i sig att hänvisa till känslor menar han (upprördhet över djurmisshandel kan vara något konstruktivt) men på olika sätt får de ett osakligt utrymme i diskussionen. Rationella akademiker kan i frågan om djur uppvisa stor intellektuell tveksamhet i sin ovilja att acceptera missförhållandena menar Linzey. Medier och andra kommer med snabba försvar av djurförtrycket med osakliga påståenden som ”människan är viktigare”. På andra sidan finns de som passionerat kämpar för djurs rättigheter men med våldsamma aktioner riktade mot enskilda personer. Även om de utgör en minoritet i djurrättsvärlden så får de mycket uppmärksamhet som förstör för frågan menar Linzey. Dessutom går de mot sina egna ideal om en mindre våldsam kultur. Det Linzey istället vill göra är att föra en rationell argumentation där han visar på en sammanhängande och hållbar kedja av påståenden som

⁹³ Linzey, Andrew & Yamamoto, Dorothy (ed.) (1998) *Animals on the Agenda - Questions about Animals for Theology and Ethics* s. xi, s. xv, s. xix, s. xx.

⁹⁴ Linzey, Andrew (2009) *Why Animal Suffering Matters – Philosophy, Theology, and Practical Ethics* s. 6.

⁹⁵ Linzey, Andrew & Yamamoto, Dorothy (ed.) (1998) *Animals on the Agenda...* s. xvii.

⁹⁶ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 60.

förespråkar ett visst förhållningssätt framför ett annat. Han vill inte förringa känslornas plats men anser liksom Singer att de inte automatiskt kan skapa *rättvisa* för djuren.⁹⁷

3.2.12 Kommentarer/diskussion

Utifrån Singer och Linzeys grundinställningar utkristalliserar sig tydliga likheter och skillnader. Singer menar att det inte krävs religion för att föra ett etiskt resonemang om djurens jämlikhet. Linzey bygger sin argumentation på teologiska, bibliska och kristna dogmatiska argument och går därför utöver vad som Singer menar är hållbart för en etisk teori. Singer och Linzey är överens om att människan på ett orättfärdigt sätt satt sig själva i centrum för etisk hänsyn.

Singer menar att det inte finns en skarp skillnad mellan djur och människa. Lika hänsyn leder till att allas intressen ska räknas in. Linzey menar också att det inte finns någon vattentät distinktion mellan djur och människa biologiskt sett och bibliskt har människan samma ursprung som djuren.⁹⁸ Hudfärg, rikedom, längd osv. ger inte någon människa rätt att tyrannisera en annan människa. På samma sätt får inte människan på grund av sina förmågor göra det mot djur menar Linzey. Människan har ett särskilt uppdrag att vara till för andra med särskild hänsyn till de svaga i sin gud-likhet.⁹⁹ Linzey menar alltså att vi kan kämpa för djuren även om vi behåller något av den traditionella synen på en skillnad i status mellan människa och djur. Singer menar att jämlikhet är utgångspunkten men hävdar att olika arter har olika intressen. Kommer denna skillnad i inställning till religion och jämlikheten få konsekvenser för det fortsatta utforskandet av en inklusiv etik? Singer och Linzey är överens om att förmågan att lida utgör det enda kriteriet för att räkna varelsers intresse. Därför går vi vidare till lidandet och människans roll i djurens lidande.

3.3 En inklusiv etik: Lidandet

Singer

3.3.1 Är djuren kännande?

Sedan Descartes på 1700-talet menade att djur inte känner smärta har det funnits de som förfäktar det. Det är en idé som inte kan stödjas vetenskapligt eller filosofiskt. Redan på 1950-

⁹⁷ Linzey, Andrew (2009) *Why Animal Suffering Matters – Philosophy, Theology, and Practical Ethics* s. 3-4.

⁹⁸ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 151, s. 154, s. 10-12.

⁹⁹ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 17, s. 28.

talet kom flera expertkommittéer fram till att djur känner smärta. Den del av hjärnan som människan har mer av än andra djur har med tankefunktion att göra, inte känselupplevelser. Särskilt hos däggdjur och fåglar är känslor, impulser och känsel välutvecklade. Singer menar att vi visserligen aldrig kan *veta* att en varelse känner smärta eller hur den ska jämföras. Utifrån härledning, kunskap om biologiska mekanismer och tolkningen av fysiska uttryck som är gemensamma är det dock högst sannolikt att många djur upplever smärta på liknande sätt som människor.¹⁰⁰ Det är dock inte viktigt med den exakta smärtmängden menar Singer. Kan människan förhindra att djur tillfogas lidande, på områden där människans förlust av denna förändring inte motsvarar lidandet djuret nu får utstå, är det skäl nog för att göra radikala förändringar på flera områden.¹⁰¹ Två exempel:

3.3.2 Experiment på djur

När forskarna ska försvara experiment på djur står de inför ett dilemma menar Singer: Antingen är djuren *inte* som människor och då finns det inget skäl att experimentera på dem för att få ut lärdomar om människor. Eller så är de som oss i någon bemärkelse och i så fall bör det vara etiskt problematiskt att utsätta dem för experiment som, om de gjordes på människor, skulle anses fruktansvärda.¹⁰² Många av de experiment som gjorts under de senaste hundratal åren och fortfarande utförs (bekostade av skattepengar och företag) är onödiga menar Singer. Exempel på detta är i framställningen av kosmetika och nya produkter som vi klarar oss utan. Även inom psykologi och medicin har det genomförts många försök som egentligen inte visar något vi inte redan visste enligt Singer.

I medicinsk forskning finns problemet att många ämnen fungerar för att bota djur men är skadliga för människan. Andra, som penicillinet, är skadliga för djur men fungerar på människan. Singer menar alltså att djurförsöken inte ens självklart tillförlitliga.¹⁰³ Det är, menar Singer, endast ett fåtal av försöken som bidrar till viktig medicinsk forskning. Istället är det *intellektuell nyfikenhet* som driver experimenten vilket är ett problem.¹⁰⁴ De som sysslar med experiment på djur har ofta en ”betingad etisk blindhet” menar Singer. Den som inte kan stå ut och avtrubbas inför behandlingen av djur blir inte långvarig i branschen. Det sker förändringar på området som jag tidigare visat men det finns en tröghet. Enligt Singer

¹⁰⁰ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. s. 39-44.

¹⁰¹ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 46.

¹⁰² Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 79.

¹⁰³ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 87.

¹⁰⁴ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 88.

beror den bl. a på att det finns många företag som skulle förlora stora pengar på lagstiftning. Dessa lobbyar därför emot dessa lagar.¹⁰⁵ (Detta visade sig t ex i protesterna kring EUs nya förbud i tidigare kapitel). Att plågsamma experiment får fortsätta beror på att vetenskap har enorm status menar Singer. Medborgarna har stor respekt för vetenskapsmän och teknologi. Singer poängterar dock att rätten att söka kunskap inte är helig.¹⁰⁶

Singer menar inte att vi *aldrig* ska utföra djurförsök. Det han poängterar är att det *oftast* är obefogat. Vi ska först sluta med dem för att sedan se vad som kan anses vara nödvändigt för att rädda liv och förhindra lidande. Han menar att det borde finnas en nämnd som ska vägra medge djurförsök om inte den tänkbara nyttan uppväger obehaget för djuret.¹⁰⁷ Det är helt i linje med Singers utilitaristiska hållning där lika hänsyn men också nytta vägs in.

3.3.3 Köttindustrin

Köttindustrin upprätthålls av förklädnader och lögner menar Singer. Det finns en distansering där verbala förklädnader döljer de kännande och lidande varelser som ryms bakom orden.¹⁰⁸ I reklamen för animalisk mat används ofta ”naturligt liv” på ett missvisande sätt eftersom de flesta djur hålls instängda största delen av året eller hela sina liv. Stress och död är vardag i djurindustrin menar Singer. Den kommersiella djurindustrin ser på djuren oundvikligen som produkter. En producent får inte betalt för att producera välmående djur utan efter vikt vilket leder till prioriteringar där vinst går före djurens väl.¹⁰⁹ Dessutom är transporter och slakt källor till fysiskt och psykiskt lidande för djuren. Stress, elchocker, misslyckade avlivningar och död under transporten är sådant Singer redogör för. Den religiösa slakten är ytterligare ett problem menar han eftersom djurens säkerhet kommer i andra hand.¹¹⁰ Singer menar att de förbättrade omständigheterna för djur, t ex i svensk lagstiftning, inte på något sätt ifrågasätter den art-förtryckande *grundpremissen* att människan har rätt att föda upp djur och döda dem för att tillfredsställa sina egna önskemål om kost. Singer framhåller att det absolut inte tas lika hänsyn till deras intressen som till människors. Enligt hans teori är detta orätt. Djur är inte *maskiner* för omvandling av foder till kött eller *redskap* för laboratoriebruk bara för att de inte är människor. Detta verkar dock bli intrycket Singer får när han satt sig in i hur branschens

¹⁰⁵ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 96-97.

¹⁰⁶ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 96, s. 118.

¹⁰⁷ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 112.

¹⁰⁸ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 122.

¹⁰⁹ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 142, s. 149.

¹¹⁰ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 177, s. 198.

fungerar.¹¹¹ Den storskaliga uppfödningen av djur är inte och har aldrig varit smärtfri menar Singer. Att spekulera i möjligheten att kunna äta kött bara djuret levtt gott och dött smärtfritt är enbart teoretiska enligt honom.¹¹² Utifrån Singers utilitarism och lika hänsyn till intressen kan inte djurens lidande i köttindustrin uppvägas av den glädje människan får ut.

Linzey

3.3.4 Lidandets exempel - Kristus

Lidandet får en viktig plats i Linzeys djurteologi eftersom lidandet i kristen tradition knyts till Kristus och kristuslikhet. Redan på 1800-talet gjorde prästen John Henry Newman i sin predikan på långfredagen kopplingen mellan Kristi lidande och djurens lidande visar Linzey. (Det är inte så långsökt. Jesus som "Guds lamm" talar sitt eget tydliga språk). Jesus jämförs med ett försvarslöst och oskyldigt djur som utan skuld drabbas av tortyr och död. Newman menade att detta inte bara bör vara religiöst bildspråk utan väcka kristna till eftertanke inför lidandet som de faktiska djuren utsätts för menar Linzey.¹¹³

Linzey menar att människans roll som *präst* i skapelsen innebär ett tjänande och lidande för världen. Ett kristuslikt prästerskap är offrande men det är *inte* djuren som skall offras! Istället är offret människans tjänst för varandra, djuren och naturen menar Linzey. Vi människor ska alltså inte bara *minimera lidande* och fråga var gränsen för acceptabelt lidande går. Vi har också ett positivt ansvar att vårda och skydda djuren menar han.¹¹⁴

3.3.5 Experiment på djur

Linzey menar att eftersom människan inte fullt ut kan veta vad Gud har för avsikt med skapelsen kan vi inte sätta oss i centrum och bestämma värdet på djuren. Djur är inte människans verktyg eftersom vi inte äger dem menar Linzey. Därför är det fel att använda dem i experiment för våra egna syften.¹¹⁵ Aristoteles såg slaven som ett självklart verktyg för den fria mannen. Idag är djuren våra slavar som bör befrias enligt Linzey.¹¹⁶ När experiment görs på människor är det viktigt att den som medverkar gör det *frivilligt*. Djuren kan aldrig ge sin tillåtelse och därför bör de inte användas om det inte tjänar deras *eget* intresse menar

¹¹¹ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 168, s. 244.

¹¹² Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 229.

¹¹³ Linzey, Andrew (2009) *Why Animal Suffering Matters – Philosophy, Theology, and Practical Ethics* s. 38.

¹¹⁴ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 54, s. 113.

¹¹⁵ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 102, s. 108.

¹¹⁶ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 142.

Linzey. Han erkänner att forskarna med hjälp av experimenten ibland kommer framåt i sin strävan att bota vissa sjukdomar osv. Linzey menar dock att även om det är svårt så måste vi inse att vetenskaplig kunskap inte självklart ska ställas över all annan kunskap. Att förlänga människans liv är inte meningen med allt säger han. Moralisk kunskap om kärlek, vänskap, sinnesro är också av värde.¹¹⁷ Något som skrämmar Linzey mycket är gentekniken som nu lett till att forskare kan ta patent på djur. Detta är ett stort steg vidare för illusionen att människan kan äga djur menar han. Linzey litar inte på att utilitaristisk humanism kan skydda djuren mot lidande i experimenten eftersom människan lätt väger sina egna intressen tyngst.¹¹⁸

3.3.6 Bibelns restriktioner om våld och köttätande

Ofta används bibeln som alibi för köttätande. Linzey ifrågasätter att frågan är så enkelt löst. I Noaberättelsen är det på grund av *våldet* som Gud vill utplåna allt levande och ångrar att han skapat människan poängterar Linzey. (1a Mos 6:13) Människans våldsamhet i sig är alltså något ont i Guds ögon. Men efter att Noa gått iland ges människan tillåtelse att äta kött:

Allt som lever och rör sig skall vara er föda; allt detta ger jag er så som jag gav er de gröna örterna (1 Mos 9:3)

Detta som ofta anses vara ”beviset” på Guds uppmaning till människan att äta kött är enligt Linzey i det större bibliska perspektivet istället en eftergift från Guds sida för människans syndfullhet. Det sker med restriktioner. De tydligen *mycket svåröversatta* raderna som följer det ofta citerade stycket ovan indikerar att människan ändå inte får utgjuta blod och står ansvarig för sitt dödande. I bibel 2000 översätts Linzeys exempel:

Men kött som har liv, det vill säga blod, i sig får ni inte äta. Och för ert eget blod skall jag kräva vedergällning. Jag skall utkräva den av varje djur, och av varje människa (...)(1a Mos 9:3-5)

Linzey tolkar detta som att människan inte har *rätt* att döda djur utan *tillåts* då det är nödvändigt och hon står *ansvarig* för varje liv hon tar. Som en påminnelse om att hon inte äger livet får hon inte äta blod.¹¹⁹ Idag är det inte alls nödvändigt att döda för föda och därför

¹¹⁷ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 109-111.

¹¹⁸ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 143, s. 150.

¹¹⁹ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 125-128.

bör vi enligt Linzey avstå. Djurindustrin som den ser ut idag sker utan tanke på restriktioner och vördnad, därför är den inte bibliskt sanktionerat menar Linzey.¹²⁰

3.3.7 *Människan som uppoffrande för djuren*

Att djur lider för människan är inte bara moraliskt fel utan också ett bevis på otro menar Linzey. I Jesus Kristus har Gud gått in i lidande på riktigt. Detta är enligt Linzey en ofrånkomlig slutledning av kristologisk inkarnationsteologi. Kristen tradition har försökt tysta tanken att Gud lider med alla lidande varelser men det är en evangelisk idé att ta på allvar menar Linzey. Människans uppdrag är enligt honom att visa sin makt genom ödmjukhet och sträcka ut sin hand till det som anses obetydligt.¹²¹ Kristna är satta att befria istället för att använda egna intressen för att förorsaka lidande menar Linzey. Det är alltså människan som ska ”offra sig” hellre än att orsaka lidande. Makten ger oss rättighet att tjäna och inte att döda menar Linzey.¹²² Det finns visst lidande som ingår i att leva och är oundvikligt menar han. Om djur som individer lider för sitt eget bästa, t ex hos veterinären, är det en annan sak. Djurens institutionaliserade lidande måste dock upphöra.¹²³ Vi ska, menar Linzey, se till djurens intresse som individer.¹²⁴

3.3.8 *Kommentarer/ diskussion*

Singer och Linzey anser båda att det är orimligt att människan för egen vinnings skull använder djur till forskning. För Singer är det ett uttryck för art-förtryck. Han menar att det dock kan finnas utilitaristiska skäl till att tillåta vissa experiment. Linzey tar det ett steg längre och ifrågasätter även den forskning som kan anses vara ”utilitaristiskt okej”. Linzey förstår att Singer som är utilitarist måste svara utifrån allas bästa men för Linzey går det inte godkänna tortyr oavsett resultatet.¹²⁵ Här visar Linzey en inklusiv etik som sträcker sig bortom nytta och istället tar sin utgångspunkt i uppoffringen från vår egen sida i kristuslikhet.

Singer bygger sina argument mot köttindustrin främst på frågan om lidandet som på intet sätt kan sägas vara rättfärdigat utifrån den kulinariska vinning människan gör.

¹²⁰ Linzey, Andrew (2003) ”The Bible and Killing for Food” s. 230.

¹²¹ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 50, s. 54.

¹²² Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 58, s. 38.

¹²³ Linzey, Andrew (2009) *Why Animal Suffering Matters – Philosophy, Theology, and Practical Ethics* s. 156-157, s. 159.

¹²⁴ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 37.

¹²⁵ Linzey, Andrew (2009) *Why Animal Suffering Matters – Philosophy, Theology, and Practical Ethics* s. 157.

Precis som Singer ifrågasätter Linzey vetenskapens helighet. Det är inte rätt att människan utsätter djuren för lidandet. Han anser dock att ”lika hänsyn” knappast hjälper djuren utan att det krävs *större* hänsyn för att göra djuren rättvisa.

Linzey lyfter fram aspekter som utmanar både ”naturalistiska” och den bibliska ”legitimeringen” av djurens lidande. Han motargumenterar de bibliska alibina för köttindustrin med andra bibliska och läromässiga argument och ger den kristna människan extra anledning att tänka över sin konsumtion och sitt förhållande till djurens lidande. Den gammaltestamentliga restriktionen kring dödande, kristuslikheten och människans roll som tjänande offerpräst blir bärande för honom. Han pekar på att bibeln är mångfacetterad. Linzeys bibeltolkning visar, menar jag, en möjlig tolkning där andra tolkningar tidigare fått företräde. Denna möjliga tolkning öppnar för en mer inklusiv etik eftersom den hittar sprickor i den vedertagna bilden och ger oss anledning att tvivla på den överlägsna roll vi vant oss vid.

Vi har redan berört något om dödande och går nu närmare in på Singer respektive Linzeys inställning till livets värde, dödande och rättigheter.

3.4 En inklusiv etik: Liv, dödande och rättigheter

Singer

3.4.1 Människolivets helighet ifrågasatt

För Singer är alltså förmågan att lida och känna lycka detsamma som att ha intressen som skall tas hänsyn till. Att djur ska slippa onödigt lidande är hans starkaste argument för vegetarianism. Han svävar mer på frågan kring dödande och livets värde. Singer menar att varelser som är lika i vissa avseenden bör ha lika stor rätt till liv oavsett art.¹²⁶ Han ifrågasätter doktrinen om ”livets helighet” eller det man enligt Singer oftast *menar* med uttrycket: *människolivets helighet*. Denna doktrin är grunden till en stor inkonsekvens och diskriminering menar han. Frasen att ”alla människor har rätt att leva” används flitigt men varför är det känsligt just med mänskligt liv men inte med djurs eller växters undrar han.¹²⁷ Är verkligen mänskligt liv av vilken kvalitet som helst alltid mer värt än ett djurs liv hur hög kvalitet det än har? frågar sig Singer.¹²⁸ Han påpekar att det är motsägelsefullt att det skapas strikt lagstiftning kring forskning på mänskliga embryon som inte har intressen samtidigt som

¹²⁶ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 37, s. 47, s. 49.

¹²⁷ Singer, Peter (ed. Kuhse, Helga) (2002) *Unsanctifying Human Life – Essays on Ethics* s. 217, s. 193.

¹²⁸ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 262.

det tillåts smärtsam forskning på, och systematiskt dödande av, kännande och medvetna djur som apor, katter och kaniner.¹²⁹ Att utan hållbara argument mena att endast människoliv har unikt värde håller inte menar Singer. När filosofer har försökt skapa kriterier för det som ger människan unikt värde har det som sagt lett till att vissa människor hamnar utanför och vissa djur innanför. Singer menar att ett gravt handikappat barn som föds utan förmåga till medvetande står under vissa djur som kan känna gemenskap, handla självständigt, vara självmedvetna och annat som enligt Singer ger livet värde. Vissa varelsers egenskaper ger deras liv högre värde och att den gränsen skulle gå mellan arten *homo sapiens* andra bygger på art-förtryckande fördomar menar han.¹³⁰ Singer vill sudda ut gränsen mellan arten människa och andra djurarter och utifrån livets kvalitet tala om det eventuellt felaktiga i att döda och vem som egentligen har "rätt till liv."

3.4.2 Personskapets helighet

De egenskaper som framhävts som unika för människan är ofta av sådant slag att det snarare syftar till *personskap* menar Singer. Självmedvetenhet, rationalitet, autonomi, moralisk känsla osv. Vem som är person är för Singer en mer relevant fråga än vem som tillhör en viss art. I sin historiska forskning kring ordet "person" ser Singer att det är ett *emblemiskt* uttryck där roll och interaktion är viktigt. Det verkar alltså som att person handlar om omständigheter snarare än något essentiellt. Till skillnad från "person" som är något aktivt är ett "ting" något passivt förklarar han. Tillsammans med Kant och Locke menar Singer att en person är den som kan uppfatta sig själv som ett själv och tillägger han, som har intresse, planer och uppfattning om framtiden. Ett sådant liv anser han vara fel att avsluta. Att räkna någon som person är att ge den ett värde och rätt till liv menar Singer. Trots att de flesta filosofer endast hävdar personskap åt människor går det att applicera på fler djur menar han.¹³¹

Singer ger tre alternativ för en framtida hållning i frågan om livets värde: Antingen behålls inställningen till icke-mänskliga djur och vidgas till människor på samma nivå som djuren. Vi kan då utnyttja dem, på samma sätt som vi idag utnyttjar djur, vilket vore absurt enligt Singer. Eller behåller vi inställningen till människor och vidgar den till djur. Vi slutar upp med vårt utnyttjande av dem men låter dem inte heller dödas trots sjukdom, smärta

¹²⁹ Singer, Peter (ed. Kuhse, Helga) (2002) *Unsanctifying Human Life – Essays on Ethics* s. 197.

¹³⁰ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 260, s. 49.

¹³¹ Singer, Peter (ed. Kuhse, Helga) (2002) *Unsanctifying Human Life – Essays on Ethics* s. 193, s. 135-136.

och den börda de är för anhöriga. Eller så går vi den tredje väg som Singer förespråkar: att vi ändrar attityd både till människa och icke-mänskliga djur och hamnar mellan dessa extremer.

3.4.3 Döda och låta dö

Singer menar att det måste finnas en medelväg i fråga om livets värde som undviker artförtrycket men inte gör senilas, utvecklingsstördas och spädbarns liv så billiga som hundars och grisars idag.¹³² Det måste dock finnas utrymme för dödande av barmhärtighetsskäl i båda fallen menar han. Singer tycker att det är oärligt vad som idag händer inom medicinska världen där det är okej att *låta dö*, men inte *döda*, trots att dödandet kan vara mindre smärtsamt. Han anser också att det finns ett stort problem i att upprätthålla livet på svårt sjuka spädbarn samtidigt som man experimenterar på, plågar och dödar självmedvetna och sociala djur som apor. Doktrinen om människolivets helighet är stark i kristendomen menar Singer men attityden är under förändring. Kristen doktrin gjorde abort och spädbarnsdödande till något brottsligt men Singer menar att när ett barn utan insikt dör är det inte lika illa som om en vuxen som vill fortsätta leva dör.¹³³ Vår spontana reaktion mot tanken på möjligheten att avliva spädbarn av utilitaristiska skäl bör enligt Singer ifrågasättas.

3.4.4 Rätt till liv och fel att döda.

För att en varelse ska ha rätt till liv menar Singer att det krävs autonomi och förståelse för skillnaden mellan att dö och fortsätta leva. Att döda en person som vill leva är en kränkning av autonomin. Singer påpekar att den klassiska utilitarismen nog inte skulle hålla autonomin så högt men för egen del anser han detta viktigt. Singer vill kunna jämföra och rangordna värdet av olika liv men det är en svår uppgift menar han eftersom det är svårt att hitta den ultimata neutrala utgångspunkten. Alla varelsers liv är nog inte lika mycket värda enligt Singer. Det är mer fel att döda en person än en icke-person.¹³⁴

När det gäller medvetna men inte självmedvetna varelser som eventuellt kyckling och fisk är skälen att inte döda svagare än för självmedvetna djur menar Singer. Man skulle kunna anse att om ett djur som inte har självmedvetenheten och dödas smärtfritt, som sedan ersätts med ett nytt djur med samma goda liv, vore okej att döda utifrån det *totala synsättet*, eller *utbytbarehetsargumentet*. Singer poängterar dock att detta är hypotetiskt. I det

¹³² Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 49.

¹³³ Singer, Peter (ed. Kuhse, Helga) (2002) *Unsanctifying Human Life – Essays on Ethics* s. 224-225, s. 220, s. 228, s. 240.

¹³⁴ Singer, Peter (1996) *Praktisk Etik* s. 101, s. 95, s. 97, s. 100, s. 91.

existens-fokuserade synsättet kan det anses fel att döda varje varelse som förväntas ha ett lyckligt liv oavsett självmedvetenhet. Ett behagligt liv bör inte avbrytas, eftersom det är önskvärt menar Singer. Det finns också indirekta skäl till att inte döda menar Singer: effekten på maka/e, på den sociala gruppen, att döden blir smärtsam osv. Vill vi uppmuntra människor att respektera djur mer så är det bäst att undvika att döda även dessa icke-självmedvetna djur.¹³⁵ De tillfällen då man skulle kunna påstå att det var okej att döda är speciella och knappast intressanta i förhållande till det sätt på vilket alla djur behandlas idag.

3.4.5 Personskap och rätt till liv för djur

Frågan om det är fel att döda ”djur” är svår i sig menar Singer eftersom termen ”djur” innefattar en allt för stor grupp av liv. Exakt var gränsen ska gå för vad som är okej att döda är svår att sätta. Singer menar dock bestämt att schimpanser, gorillor och orangutanger bör ha rätt till liv. Även katter, hundar, grisar, delfiner, apor, sälar, björnar, nötkreatur, får, kanske alla däggdjur bör få leva.¹³⁶ Detta eftersom de kan uppfatta sig själva som existerande över tid och har intresse av att leva vidare.¹³⁷ Vissa icke-mänskliga djur kan alltså anses vara personer. Singer har engagerat sig mycket för att de stora aporna (schimpanser, orangutanger och gorillor) ska ges personstatus och rättigheter som jämlikar. Dessa står mycket nära människan. De har självmedvetenhet, kommunicerar med varandra och sina skötare. De kan lära sig teckenspråk och är intelligenta. Denna likhet gör att det är lättare att driva just dessa djurs rätt till liv och frihet som politisk kamp menar Singer.¹³⁸

3.4.6 Att ifrågasätta doktrinen om människolivets helighet

Poängen med att ifrågasätta doktrinen om människolivets helighet är menar Singer att höja de icke-mänskliga djurens moraliska status snarare än att sänka den för människor.¹³⁹ Singer tvekar på frågan om dödande i sig är fel: I vissa fall är det att föredra, andra gånger likgiltigt, i vissa fall fel. Det beror på livskvalité och medvetenhet hos den/t som dödas. På grund av tvivlet är det bäst att låta bli att döda behagliga liv menar Singer.

¹³⁵ Singer, Peter (1996) *Praktisk Etik* s. 97, s. 111, s. 122- 123.

¹³⁶ Singer, Peter (1996) *Praktisk Etik* s. 121.

¹³⁷ Singer, Peter (ed. Kuhse, Helga) (2002) *Unsanctifying Human Life –Essays on Ethics* s. 239.

¹³⁸ Singer, Peter (ed. Kuhse, Helga) (2002) *Unsanctifying Human Life –Essays on Ethics* s 138, s. 140 och Singer, Peter & Paola Cavalieri (ed.) (1993) *The Great Ape Project – Equality beyond Humanity*: preface.

¹³⁹ Singer, Peter (1996) *Praktisk Etik* s. 77.

Linzey

3.4.7 Vördnad för livet

1800-talsteologen Schweizer, som Linzey finner inspiration hos, har en grundläggande universell etisk princip: Det är gott att uppmuntra och bevara liv och ont att förstöra eller hindra det. Det är inte möjligt att leva utan att förstöra liv menar han men vördnaden i sig har ingen gräns. Därför måste vi ständigt fråga oss om nödvändigheten att ta liv när vi gör det. Skuld kommer vi alltid att ha och det ”goda samvetet” är bedrägligt menar Schweizer.¹⁴⁰ Allt liv har ett värde som skapat av Gud menar Linzey. Han ser en svaghet i hur kristen teologi negligerat djuren samtidigt som barmhärtighet uppmuntrats. Jesus visar att vi ska behandla våra medvarelser med barmhärtighet.¹⁴¹ Våld och dödande är inte något Gud önskar. I första Mosebok talas om djuren som något som ”har liv i sig” (1a Mos 1:30) djurens liv är alltså också en gåva av Gud påpekar Linzey.¹⁴² Efter syndafloden ingår Gud ett förbund inte bara med människan utan också med ”alla levande varelser.” (1a Mosebok 9:8-17) Detta förbises ofta. Om Gud ingår förbund med djuren kan de inte vara utan värde menar Linzey.¹⁴³ För honom är skapelsen god men fallen. Sakernas tillstånd är inte detsamma som Guds vilja. Därför kan han inte acceptera ”naturalistiska” argument för människans rätt att döda djur.¹⁴⁴

3.4.8 Barn och djur (kritik av Singer)

Linzey menar att västerländsk filosofi utgår från den vuxne människan och därför blir djur och barn lätt särskilda fall som stökar till i ”ordningen”. Idag tas större hänsyn till barn än förut. När det kommer till dem kan vi inte tänka *lika* hänsyn utan *större* hänsyn eftersom de är sårbara och helt beroende av oss menar Linzey. Detsamma gäller för djur menar han.¹⁴⁵ Som tidigare sagts om djuren har man tidigare i historien även menat att barn inte känner smärta.¹⁴⁶ Det finns en parallell mellan våld mot barn och mot djur som Linzey framhåller. (Att grymhet mot djur också leder till grymhet mot människor har också blivit bekräftad av vissa psykiatriska utredningar). Samma oskyldighet och utsatthet finns hos dem och kampen för deras rättigheter har utvecklats parallellt historiskt förklarar han.¹⁴⁷ För Linzey är kopplingen

¹⁴⁰ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 4, s. 6.

¹⁴¹ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 23, s. 17.

¹⁴² Linzey, Andrew (2003) ”The Bible and Killing for Food” s. 229- 230.

¹⁴³ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 34.

¹⁴⁴ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 81.

¹⁴⁵ Linzey, Andrew (2009) *Why Animal Suffering Matters – Philosophy, Theology, and Practical Ethics* s. 36-37.

¹⁴⁶ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 38.

¹⁴⁷ Linzey, Andrew (2009) *Why Animal Suffering Matters – Philosophy, Theology, and Practical Ethics* s. 40.

viktig. Därför kritiserar han Singer hårt för resonemanget kring uppluckringen av livets helighet och hans slutsats att spädbarnsavlivning kan vara etiskt godtagbart. Singer är, menar Linzey, en viktig person i kampen för djuren.¹⁴⁸ I fråga om detta gör han dock djuren en otjänst menar Linzey. Dels bryts den viktiga historiska kopplingen mellan djurs och barns utsatthet. Faktorer som sårbarhet, oskyldighet och bristen på medgivande bör fortsätta vara viktiga argument i etiken menar Linzey. Dessutom blir Singers inställning vatten på kvarnen för de som hävdar fördomen att omsorg om djur enbart är misantropi och dessutom ersätter mänskliga rättigheter. Att spekulera i att dödande kan vara okej om varelsen inte lider är en farlig väg menar Linzey. Oavsett vem som dödas och graden av självmedvetande så tas dennes framtid ifrån den. Detta sker oavsett om varelsen kan förstå det eller ej. Dessutom får ännu en gång självmedvetenhet företräde framför sårbarhet och försvarslöshet i etiskt hänsynstagande. Detta är, menar Linzey, en form av *adultism* ("vuxenism") som leder till motsatt effekt mot vad Singer vill ha. Då Singer verkar sätta den vuxne normala människans värde "högst" och alla andra varelsers värde i relation till denne så spelar det art-förtrycket i händerna menar Linzey. Det leder inte till utbredd etik och hänsyn till svaga att ställa djur och barn i dikotomi, utan tunnar ut mänsklig sympati och medkänsla istället, menar Linzey.¹⁴⁹

3.4.9 Rättigheter

Att hävda personskap, självmedvetande och rationalitet för att inneha rättigheter är ett problem menar Linzey. Detta har visat sig vara problematiskt historiskt eftersom det inte innefattar alla människor. Rättigheter har rötter i kristen tradition men har då varit begränsade till människan påminner oss Linzey.¹⁵⁰ Han vill se på rättigheter på ett annat sätt.

Rörelsen för djur har tagit flera steg. Först handlade det om att på humanitär grund motsätta sig grymhet mot djur. Sen kom djurens välfärd med fokus på djurens välmående och lidande. Efter det kom talet om *rättvisa* som indikerar att det finns ansvar och plikter mot djuren. Att djur bör ha del av rättvisan är ett steg längre än det engagemang som bygger på känslan av kärlek till djur menar Linzey.¹⁵¹ Det finns fördelar och nackdelar med att tala om *rättigheter*. Fördelen är att det är funktionellt och man kan sätta gränser för utnyttjandet. Det är ett steg mot att inte förtingliga levande varelser menar han. Rättigheter är dock inte absoluta och ur teologisk synpunkt kan rättighetsanspråk göra det otydligt att allt är

¹⁴⁸ Linzey, Andrew (2009) *Why Animal Suffering Matters – Philosophy, Theology, and Practical Ethics* s. 106, s. 152.

¹⁴⁹ Linzey, Andrew (2009) *Why Animal Suffering Matters – Philosophy, Theology, and Practical Ethics* s. 154-155.

¹⁵⁰ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 19, s. 21.

¹⁵¹ Linzey, Andrew (2009) *Why Animal Suffering Matters – Philosophy, Theology, and Practical Ethics* s. 160-161.

skapat av *nåd*. Dock, menar Linzey, borde det i så fall vara problematiskt också att prata om mänskliga rättigheter. Med hjälp av vad Linzey kallar Guds-rättigheter (theos-rights) visar det sig dock att rättighetsanspråken anknyter till Guds rätt till sin skapelse. Gud kan bli förorättad genom den.¹⁵² Rättigheter är ett verktyg menar Linzey, men kärlek, generositet, respekt och omsorg är också viktiga faktorer att legitimera den moraliska diskussionen på.¹⁵³ Dessa faktorer som är viktiga för Linzeys etik är sådana att de inte kräver religiös tro menar han.

3.4.10 Ansvaret för en annans död

Ros Golovitch skrev boken *Animals, men and morals* 1971 och har enligt Linzey varit nyckelperson i formandet av den intellektuella moderna djurrättsrörelsen. Hon menar att det är absurt att bry sig om någons lidande utan att värdera dess liv. Visst lidande ingår i livet och är acceptabelt just eftersom livet har ett värde. Det behöver dock inte i alla lägen vara fel att döda menar Golovitch. Linzey är beredd att hålla med. Ibland måste vi ta ansvar när försvarslösa varelser i *extrema* fall inte har intresse av att leva, utan skulle behöva slippa lida. Öppnar Linzey alltså för dödshjälp? Vi står, menar han, i en konflikt mellan *två moraliska plikter* när en människa eller djur lider länge, intensivt och utan möjlighet till lindring eller förbättring. Den första plikten är att skydda oskyldigt liv och den andra att lindra smärta och lidande. När detta sker bör det vara under tvekan, reservation och ödmjukhet. Vilka är vi att avgöra någons intressen? frågar sig Linzey. Vår *makt* ger oss ändå *ansvaret* att se till dennes bästa. Detta ska vara ett undantag, som sådant får det inte leda till att dödande av kännande varelser blir generellt accepterat och rätt, hävdar Linzey.¹⁵⁴ Karl Barth är en teolog som Linzey på många sätt brottas med och står i konflikt till. (Han har en stark tendens att fokusera på transcendensen och människan). Men även hos Barth, som är långt ifrån en djurrättsteolog, hittar Linzey stöd för teorin att det vilar ett tungt ansvar på människan när hon tar ett liv. Barth menar att det bör finnas en protest i att döda även när det är nödvändigt.¹⁵⁵

3.4.11 Gränsdragning

Går det att dra en gräns för omsorg och etisk hänsyn om vi vill ha en inklusiv etik? Praktiskt sett kanske det är nödvändigt med vissa riktlinjer. Linzey ifrågasätter att gränsen måste dras *antingen* mellan människor och djur *eller inte alls*. Det verkar finnas en skillnad mellan

¹⁵² Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 27.

¹⁵³ Linzey, Andrew (2009) *Why Animal Suffering Matters – Philosophy, Theology, and Practical Ethics* s. 162.

¹⁵⁴ Linzey, Andrew (2009) *Why Animal Suffering Matters – Philosophy, Theology, and Practical Ethics* s. 158- 159.

¹⁵⁵ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 130.

människor och djur men också mellan växter och djur menar han. Att allt liv har värde betyder inte att allt har samma värde.¹⁵⁶ Ibland är det lätt att inse skillnaden: Linzey tar exemplet att de flesta skulle ha lättare att skära upp ett salladshuvud än en levande hund. Växter kan inte bli skadade på samma sätt eftersom de inte är självmedvetna eller uppleva smärta menar Linzey.¹⁵⁷ Fisk är ett kapitel för sig. Kanske har de inte samma känsel och uppfattningsförmåga som däggdjur men varför riskera något när det inte är nödvändigt? Fiskar har fått liv av Gud och bör respekteras menar Linzey.¹⁵⁸ Det finns också gråzoner som sniglar och maskar. Linzey är inte klar på hur man ska se på dessa liv men det finns ingen anledning att döda dem för *nöjes* skull poängterar han. Enligt Tom Regans definition bör vi ta hänsyn till varelser som är "subjects of life." Detta innebär en varelse som är medveten om att den blir skadad och lider på grund av det. De flesta djur vet vi bortom allt tvivel lider: katter, apor, får, grisar, hästar osv.¹⁵⁹ Linzey menar att däggdjur absolut bör få leva om det inte är absolut nödvändigt att döda dem för överlevnad eller av barmhärtighet.¹⁶⁰

3.4.12 Kommentarer/ diskussion

I detta kapitel har flera viktiga ämnen berörts där Singer och Linzey möts men också skiljer sig åt. Det har blivit tydligt att för Linzey går vördnaden för livet och hänsyn till svaga hand i hand. Ord som kärlek och hänsyn bygger upp hans resonemang. Människan med makt bör ta extra hänsyn och ha en mycket ödmjuk attityd inför dödande. Vidgad kärlek och hänsyn leder till att "låta leva" blir mer attraktivt. Singer är mer torr i sitt sätt att bygga ett filosofiskt hållbart system kring liv och död. Han är mån om att höja djurens status som personer men måste då hitta de kriterier som ger rätt till liv. När han ifrågasätter *rätten* till liv för t ex svårt handikappade och spädbarn tillsammans med vissa djur är detta upprörande. Linzey ifrågasätter detta skarpt och kallar det kontraproduktivt. Jag står här på Linzeys sida när han hävdar att denna inställning knappast är till djurens fördel. Istället undergrävs djurens livs värde tillsammans med de människor som hamnar under Singers kriterium på "ett liv värt att leva". Dock är Singers slutsats att man bör undvika att döda även icke självmedvetet liv. Hans resonemang om spädbarnsdödande skulle i princip kunna innebära att även friska spädbarn

¹⁵⁶ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 33, s. 35, s. 23.

¹⁵⁷ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 74.

¹⁵⁸ Linzey, Andrew (2003) "The Bible and Killing for Food" s. 232.

¹⁵⁹ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 74.

¹⁶⁰ Linzey, Andrew (2003) "The Bible and Killing for Food" s. 232.

skulle kunna dödas. Men de *exempel* han väljer att ta upp handlar om svårt sjuka, döende barn som lider och känner svår smärta. När det kommer till extrema fall av lidande utan bättring kan även Linzey mena att det ibland är rätt beslut, som ansvarig vuxen människan, att välja döden för den lidande varelsen. Det som skiljer dem åt är snarare *attityden*. Viljan hos Singer och oviljan hos Linzey att sätta det i system och göra det etiskt oproblematisk. För djurens skull, som liksom barn är särskilt utsatta, menar jag tillsammans med Linzey att det är bättre att med *stor vånda* ta ansvar för en extrem situation, än att spekulera i när det kan vara okej att döda. Detta väcker eftertanke inför den egna makten. Linzey tar heller inte upp aspekten att den sjuke skulle vara en börda för anhöriga och samhälle som Singer gör.

Linzey säger något viktigt när han inser att ingen etisk teori kan möta upp *varje* komplexitet i relationen till och plikt mot andra varelser.¹⁶¹ Det finns inget vattentätt system. Insikten om att ingen teori kan täcka varje situation tror jag är en viktig insikt när vi söker en inklusiv etik. Det ger flexibilitet, ödmjukhet och krav på eftertanke. Det får dock inte blir en ursäkt för att slippa göra något åt problem och dubbelmoral som visar sig i fråga om djuren. I de olika djurindustrierna är det inte fråga om nödvändighet- eller barmhärtighetsdödande.

Någonstans tolkar jag Linzeys passion och hans tvekande hållning i diskussionen kring liv och dödande som ett utslag av en teologisk hållning. Svaret går inte att nå för människan. Singer skulle behöva ta lärdom om teoriers bristfällighet eftersom han menar att man med hans teori kan leva utan motsägelser. Det låter för bra för att vara sant. Dock bör man lyssna till Singers argument för att han visar hur en etisk teori byggs *systematiskt* med försök till konsekvens. Han visar också hur den byggs utan hänsyn till spontana känslor. Känslor kan vara i vägen i viss etisk reflektion (t ex när de är egoistiska) men de visar sig också vara ofrånkomliga och användbara. Linzey visar det genom att hänvisa till t ex kärlek, generositet och omsorg. (Även om dessa bör tolkas som något *mer* än ”känslor”!) Dessa fenomenens ursprung och plats i vårt moraliska medvetande diskuteras filosofiskt, teologiskt och sociobiologiskt och är intressanta. En inklusiv etik verkar efterfråga både förnuft och känslor.

¹⁶¹ Linzey, Andrew (2009) *Why Animal Suffering Matters – Philosophy, Theology, and Practical Ethics* s. 162.

3.5 En inklusiv etik: Hur ska vi leva?

I detta kapitel ska jag ta reda på hur Singer och Linzey menar att människan på ett konkret sätt bör välja att leva. Vilka blir konsekvenserna av deras slutsatser? Kan de mötas? Är någon av dem mer användbar för vår vidareutveckling av en inklusiv etik?

Singer

3.5.1 Etiskt liv

Singer är noga med att betona att etik inte handlar om att följa en uppsättning regler av formen ”du skall icke”. Istället innebär ett etiskt liv att olika handlingssätt kan vara korrekta. Om någon framför en etik som är så god att den blir katastrof för den som försöker leva efter den så är det en dålig etik menar Singer. Etik ska vara praktiskt gångbar. Att leva etiskt är att tänka på det som ligger bortom egna intressen utan att förneka sina intressen. Det är att samexistera med andra varelser som också har behov menar Singer.¹⁶² Han hävdar att vi genom att leva etiska liv ges möjlighet till ett meningsfullt liv. Vi har inte tid att vänta på en avlägsen framtida utopi menar Singer utan bör här och nu leva och sprida etisk livsstil. Djur lider och politiker inte kommer att lösa detta.¹⁶³ Om människan kan förhindra att djur tillfogas skada, på områden där människans lidande att mista detta inte motsvaras av djurens lidande, bör vi ändra vår livsstil på flera områden menar Singer. T ex sättet vi äter, forskar och driver jordbruk på.¹⁶⁴

3.5.2 Att protestera

Angående experiment på djur menar Singer att det är viktigt att sprida information, uppmärksamma människor om tillstånden på universitetens avdelningar, bojkotta varor som är testade på djur osv. Vi bör påverka politiker, våra vänner, uppfostra våra barn till att bry sig om kännande varelser och offentligt protestera å djurens vägnar när detta kan ske på ett konstruktivt sätt.¹⁶⁵ Det är sådana ansträngningar från djurrättsgrupper som tvingat fram lagstiftning och förbud mot vissa metoder.

Henry Spira har varit en inspiration för Singer och många andra för sin kamp i medborgarrättsrörelsen och sedan som förkämpe för djurens rätt. Bland annat har han varit

¹⁶² Singer, Peter (1998) *Hur ska vi leva? – Etik i egennyttans tid* s. 212, s. 214.

¹⁶³ Singer, Peter (1998) *Hur ska vi leva? – Etik i egennyttans tid* s. 266, s. 285.

¹⁶⁴ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 46.

¹⁶⁵ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 120, s. 181.

drivande mot plågsamma djurförsök.¹⁶⁶ I hans anda ger Singer viktiga tips för den som vill kämpa för förändring: Det är viktigt att hålla kontakt med verkligheten, inte bara prata med likasinnade, utan försöka förstå ”folks” tankar. Man bör välja måltavla för budskapet med omsorg och väga in både lidandets omfattning men också realistisk möjlighet till seger. Kan ett mindre omfattande experiment stoppas? Detta ger uppmuntran och mod att ta sig an större saker menar han. Det är viktigt enligt Spira att tillägna sig trovärdiga källor och dokumentation och man skall inte överdriva information.¹⁶⁷ Det är också viktigt att inte dela in världen i helgon och syndare. Att vara personligt aggressiv förändrar ingenting. Istället måste man sätta sig in i dennes sätt att tänka som man önskar ska tänka om menar han. Spira inledde alltid sina kampanjer med att söka dialog med motparten för att föra ett samtal om problemet. Detta innefattar att presentera realistiska alternativ och visa positiva möjligheter. Ibland löste sig problemet utan vidare kampanj men ibland fick han ingen respons.¹⁶⁸ Det kan då vara nödvändigt med konfrontation. Kampanjer för att sätta press kan ske på olika sätt.

Spira menade att byråkratin är ett problem i engagemanget. Organisationer kan bli inåtblickande och sluta få något gjort. Man bör inte heller förutsätta att endast lagstiftning och laglig verksamhet kan lösa problem. Också andra handlingsvägar bör övervägas menar han. Det är slutligen viktigt att fråga sig om ens engagemang kommer att *fungera*.¹⁶⁹ Dessa konkreta råd för arbetet mot djurexploatering lär vara användbara för aktivister oavsett om motiveringsgrunden är filosofisk, teologisk eller både och tänker jag.

3.5.3 Vegetarianism

Det är mycket viktigt att ta ansvar för sitt eget liv och minimera sin delaktighet i grymhet mot djur menar Singer. Det första och viktigaste steget är att sluta äta dem. För oavsett om det inte går att utesluta möjligheten att det vore okej att äta kött från ett djur, som levt utan lidande och avlivats smärtfritt, så är det inte verkligheten i djurfabrikerna.¹⁷⁰ Det kött som ligger på tallriken är *oftast* inte okej menar Singer. Det är inte en symbolisk gest att bli vegetarian menar han. Det skulle ge sken av att det går att isolera sig och tro sig vara oskyldig inför de lidanden som drabbar djuren. Att bli vegetarian är istället enligt Singer ett praktiskt och verkningsfullt sätt, en slags bojkott, där resultatet blir att man indirekt påverkar antalet djur

¹⁶⁶ Singer, Peter (1998) *Ethics into Action – Henry Spira and the Animal Rights Movement* s. 1, s. 186.

¹⁶⁷ Singer, Peter (1998) *Ethics into Action – Henry Spira and the Animal Rights Movement* s. 184-186.

¹⁶⁸ Singer, Peter (1998) *Ethics into Action – Henry Spira and the Animal Rights Movement* s. 188.

¹⁶⁹ Singer, Peter (1998) *Ethics into Action – Henry Spira and the Animal Rights Movement* s. 190.

¹⁷⁰ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 181-182.

som föds upp. Det är att med sina pengar styra framtiden. Singer menar också att det är orimligt att de som äter kött befrias från att se vad som sker i processen som föregår maten.¹⁷¹ Människor bör alltså behöva ställas inför sanningen om djurens lidande i mat-industrin.

3.5.4 *Precisa gränser och praktiskt etisk livsstil*

Var man som enskild person ska dra ”gränsen” för sitt hänsynstagande måste enligt Singer vara upp till var och en. Att vi drar olika slutsatser spelar inte så stor roll så länge vi är överens om *grundprinciperna* om lika hänsyn till intressen menar han. Men kort sagt anser Singer att fjäderfä, fläskkött, kalvkött, oxkött och ägg från burhöns samt fåglar och alla andra däggdjur bör uteslutas ur kosten.¹⁷² Fisk, räkor och ostron är gränsfall enligt Singer, men eftersom vi kan misstänka att de lider kan vi lika gärna avstå. Även ägg kan anses okej men inte om de är från burhöns. När det gäller spräthöns avlivas dock han-kycklingarna direkt. Det spelar alltså in hur man ställer sig till dödande av olika varelser poängterar Singer.¹⁷³ Att ändra matvanorna bör ske i en bekväm takt menar han. Om det krävs för mycket är risken att människor blir avskräckta för att ta ett enda steg. Singer menar att det är viktigare att få med fler på tåget än att vara helt konsekvent. Vegetarisk mat är dessutom näringsrik och spännande påpekar han.¹⁷⁴

Singer menar att skälen för djurens frigörelse är logiska och omöjlig att motbevisa om vi accepterar jämlikhet och lika hänsyn till intressen som bärande moraliska principer. Inkonsekvensen är ett problem för trovärdigheten menar han. När t ex köttätare kritiserar jägare och inte ser sin egen del i dödande blir detta synligt. De faktiska skillnaderna att bära päls och läder handlar om grad snarare än sak menar han.¹⁷⁵ Vi bör följa principen om lika hänsyn och inte ge meningsmotståndarna möjlighet att anklaga för inkonsekvens enligt Singer. Vegetarianism är det viktigaste steget men vi bör också sluta använda djurrelaterade produkter som päls, läder, kosmetika och parfym menar han. Det är rätt att använda sina läderskor tills de är utslitna och sedan köpa nya i annat material. Om vi blir bjudna på tårta är det inte viktigt om det är ägg eller inte i den. Sådana petigheter gör andra negativt inställda

¹⁷¹ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 185, s. 173.

¹⁷² Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 191-192.

¹⁷³ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 196-197.

¹⁷⁴ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 193, s. 198, s. 201.

¹⁷⁵ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 264, s. 251.

menar Singer. Vi ska tygla vår idealism med sunt förnuft för att detta ska bli en etisk politisk kamp menar han. Det är inte en uppsättning religiösa föreskrifter för en ”ren” kosthållning.¹⁷⁶

Linzey

3.5.5 Vegetarianism och fredsrike

Linzey menar att vegetarianism har starkt bibliskt stöd. En kristen kan inte på biblisk grund påstå att det *aldrig* har varit rättfärdigat att äta djur. När det inte är nödvändigt bör vi dock avstå eftersom vegetarianism ligger närmare bibelns *ideal* av ett fredsrike menar han. Det fascinerar Linzey att vegetarianism och pacifism verkar ha varit ideal för de som skrev skapelseberättelsen trots att de inte själva var del av ett sådant samhälle.¹⁷⁷ Budet i första Mosebok första kapitel verkar upphävas med budet som ges till Noa i nionde kapitlet. Som vi tidigare sett går det dock att ana en restriktion i anslutning till tillåtelsen att döda och äta. Det finns ingen *rätt* att döda menar Linzey och djur är inte våra utan Guds. I Jesaja 11 ser Linzey en glimt av ett gammalttestamentligt mönster där drömmen om ett messianskt fredsrike innefattar fred med men också mellan djur:

Då skall vargen bo med lammet
pantern ligga vid killings sida
Kalv och lejon går i bet, och en liten pojke vallar dem.
Kon och björnen betar tillsammans, deras ungar ligger sida vid sida.
Lejonet äter hö som oxen
spädbarnet leker vid ormens håla, ett barn sticker handen i kobrans bo
Ingenstans på mitt heliga berg skall ske något ont eller vrångt,
ty kunskap om Herren skall uppfylla landet, liksom havet är fyllt av vatten. (Jesaja 11:6-9)¹⁷⁸

Hos den judiske talmudlärde Abraham Isaak Kook finner Linzey en teori att det sker en ständig utveckling i bibeln och historien mot ett högre syfte: Ett rike av fred och rättvisa.¹⁷⁹ Tendenserna i bibeln bör överföras, praktiseras och styra våra val här och nu menar Linzey.

3.5.6 Jesus som förebild?

Frågan om Jesus åt kött ser Linzey på samma sätt. Det är den stora bilden som är viktig medan enskilda fakta kan vara till hjälp men är inte regel. Det finns apokryfa källor som beskriver Jesus som djurvänlig vegetarian. Även om det finns skäl att tvivla på dessa bör vi ha

¹⁷⁶ Singer, Peter (1992) *Djurens frigörelse* s. 252- 253.

¹⁷⁷ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 231.

¹⁷⁸ Svenska Bibelsällskapet (2007) *Bibel 2000*.

¹⁷⁹ Linzey, Andrew (2003) ”The Bible and Killing for Food” s. 27-31.

ett öppet sinne menar Linzey. Uppenbarligen har det för flera kristna grupper varit viktigt att avstå från kött. Ett exempel är klosterrörelsen: Benedictus regel säger att kött endast är för sjuka och svaga, i övrigt ska ingen äta fyrfota djur. Vi kan inte veta med säkerhet vad Jesus själv åt och det är inte avgörande menar Linzey. I evangelierna finns registrerat att Jesus åt fisk. Fisk har ofta ansetts vara av ”annat slag” än kött menar Linzey (bland annat i fastan hos de gamla kyrkofäderna).¹⁸⁰ Det fanns också en annan nödvändighet att äta fisk på Jesu tid påpekar han i sin argumentation för vegetarisk kosthållning.¹⁸¹ Oavsett vad Jesus åt bör det inte försvara vårt utnyttjande av djur idag menar Linzey. Jesu undervisning visar ett mönster av nåd till de maktlösa och förtryckta. Det är detta *mönster* som Linzey menar att vi i vår tid ska praktisera. Fred med skapelsen i vardagen kan vara att undvika kött på grund av det utnyttjande som ligger till grund för det.¹⁸²

Linzey framhåller många ställen i evangelierna där man kan finna Jesus tala om och omges av djur. Han föddes i ett stall och hans verksamhet började i öknen tillsammans med vilda djur. Jesus red på en ödmjuk åsna in i Jerusalem och såg det gott att på sabbaten rädda en drunknande oxe. Han påpekade att även sparvarna var sedda av Gud.¹⁸³ Linzey verkar mena att detta ger hintar om att kristna bör ha en positiv syn på djuren.

Linzey ser också stark symbolik i den kristna måltiden, *eukaristin*. Kristi offer resulterar *inte* i ett delande av kött utan en vegetarisk måltid av bröd och vin.¹⁸⁴ I det eskatologiska perspektivet som nattvarden är insatt i finns hopp om en förvandling till en ny tillvaro utan blodiga offer och död menar Linzey. Om det i det tidigare förbundet var tillåtet men villkorat för människan att döda och äta djur frågar sig Linzey om inte vi bör se Jesu självupppoffrande kärlek som en uppmaning till att upphöra med vårt offer av djur idag?¹⁸⁵ Vi i den rika västvärlden kan leva hälsosamma liv utan att äta kött menar Linzey.

3.5.7 Vegetarian här och nu

Linzey är medveten om att människor kan känna uppgivenhet inför en värld där våld, girighet och konsumism regerar. Då är en vegetarisk livsstil ett praktiskt sätt att ta del av en mer fredlig värld där det institutionaliserade dödandet minskar. Det är dock bara ett litet steg

¹⁸⁰ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 133-136.

¹⁸¹ Linzey, Andrew (2003) ”The Bible and Killing for Food” s. 232.

¹⁸² Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 134-135, s. 132.

¹⁸³ Linzey, Andrew (2003) ”The Bible and Killing for Food” s. 233.

¹⁸⁴ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 122.

¹⁸⁵ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 106.

påpekar Linzey. Det är viktigt att inse att det inte finns en ”ren” hållning eller idealisk tillvaro menar han. Utnyttjande av djur sker på så många områden. Även med en vegansk livsstil är man i det västerländska samhället inblandad i matindustrin i stort som är tätt sammanvävd med utnyttjande av djur. I t ex klädindustrin testas gifthalter på djur.¹⁸⁶ Också genom att betala skatt tar vi del i det som sker.¹⁸⁷ Linzey lämnar möjligheten öppen för att djur och människa skulle kunna leva i ömsesidigt symbiotiskt förhållande där t ex mjölkdrinkande vore ok. Men i industrin idag är detta mycket långt borta menar han.¹⁸⁸

3.5.8 Kyrkan

Linzey menar att modern vegetarianism är biblisk i sin uppkomst. Det var en anglikansk präst som grundade *Bible Christian Church* 1809 där vegetarianism var en grundpelare. Den fick sedan en systerkyrka i USA. Sedan 1970-talet har den kristet motiverade vegetarianismen ökat och Linzey hoppas att det är en rörelse fram till något tidigare generationer bara kunnat drömma om.¹⁸⁹ Linzey hoppas att kyrkan en dag ska erkänna omsorg för djur som sprunget ur tron på Skaparen och evangeliet om den korsfäste. Ofta är det människor utanför kyrkan som visar henne på möjligheterna i evangeliets budskap. Det finns en uppluckring mellan världsligt och andligt idag, t ex har kyrkan börjat se naturens och miljöns behov. Detta är ett hoppfullt tecken för djuren menar Linzey.¹⁹⁰

En värld utan lidande?

Linzey menar att lärjungaskap idag inte innebär att kopiera vad Jesus gjorde då utan se hur vi idag kan handla utifrån hans uppmaningar. Vissa menar att det är omöjligt för människan att ändra sig. Det finns mycket ondska i världen och det är lätt att bli uppgiven. Linzey fastslår:

Despair, however, is not a Christian option¹⁹¹

Han ser ett mönster av förvandling som glimmar till i Kristushändelsen och ger oss möjlighet att förändra världen med kraft och hjälp från Gud.¹⁹² Det bibliska förhållningssättet är inte att

¹⁸⁶ Linzey, Andrew (2003) ”The Bible and Killing for Food” s. 231.

¹⁸⁷ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 112.

¹⁸⁸ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology*, sidhänvisning saknas..

¹⁸⁹ Linzey, Andrew (2003) ”The Bible and Killing for Food” s. 234.

¹⁹⁰ Linzey, Andrew (2009) *Why Animal Suffering Matters – Philosophy, Theology, and Practical Ethics* s. 164.

¹⁹¹ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 189.

¹⁹² Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 187, s. 189.

bekräfta naturlagarna, ett system byggt på jaktens principer och den starkes makt över den svage, menar Linzey. Istället är det Guds vilja att transformera och hela universums lagar. Detta är vad Guds uppenbarelse visar oss menar han. Fred är bättre än våld, försoning bättre än sönderfall. Linzey menar att när vi vägrar döda vittnar vi för en högre ordning. Vi följer inte bara naturen eller psykologiska impulser utan blir tecken för den existens vi längtar efter. Rättighetsanspråken för djur är inte det enda sättet menar Linzey, men att mena att djur har rättigheter är att säga att de kan bli förorättade och deras skapare med dem.¹⁹³

3.5.9 Kommentarer/ diskussion

Singer och Linzey uppmanar i sina praktiska råd för livsstil på många sätt till samma saker: vegetarianism, veganism, att hitta en motivation och riktning snarare än regler. Att leva så att djurförtrycket minskar både i det egna livet och med praktisk påverkan. Rättigheter för djur är en del. Singer är dubbeltydig då han å ena sidan menar att det *inte* är det viktiga att vara konsekvent utan att det kan leda till irritation och ovilja. Å andra sidan menar han att icke-konsekvensen ger problem åt trovärdighetsaspekten och menar att det *är möjligt* att leva utan dubbelmoral. Singer och Linzey påpekar båda att det inte bör finnas en tanke på total ”renhet” eftersom vi alla är indragna i djurförtrycket. För Linzey blir vegetarianism och vägran att döda en slags symbolhandling eller ”tecken” något Singer värjer sig mot. Men även Singer menar att vår livsstil bör påverka andra människor så de ligger ändå inte så långt från varandra. Singer verkar vara mest fokuserad på genomförbarhet och praktiska förändringar. Linzey vill också radikal förändring och verkar ha en större tilltro till visionen som drivande. Han ser att kyrkan behöver vakna och ta upp denna fråga från sitt perspektiv. Vegetarianism, helst veganism, tillsammans med uteslutande av djurtestade och djurrelaterade produkter verkar vara det önskvärda i en inklusiv etik för dem båda. Är det realistiskt? Det visar sig redan vid uppmuntran till minskad köttkonsumtion svårt att motivera människor idag. Singer talar om det nödvändiga att vara realistisk och menar att det han föreslår fungerar om de förnuftiga argumenten kommer fram. Linzey verkar också tro att det är möjligt med förändring men att det krävs kraft och hjälp från Gud för att klara det.

¹⁹³ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 123, s. 91, s. 27.

3.6 Diskussion och slutsatser utifrån del 3

3.6.1 Singer och Linzey: likheter och skillnader

Singer och Linzey positionerar sig främst mot varandra på två punkter: den kristna trons (religionens) möjligheter och personskapets eventuella betydelse för rätten till liv. I de praktiska råden för en djurvänlig livsstil är de i princip överens. För Singer verkar religion vara något dåligt och *moralistiskt* snarare än etiskt. Linzey håller med Singer i mycket av kritiken. Han har dock ett annat perspektiv och ser möjligheten till en transformation av kristendomen inifrån dess dogmer, bibeln och kristologin. Samtidigt som Linzey sällar sig till mycket av Singers åsikter om lika hänsyn ser han jämlikheten som ett ”problem” eftersom den inte är verklig. Detta eftersom djur liksom barn är i ”vårt våld” behöver de *mer* än jämlikhet menar han. Linzey ifrågasätter Singers resonemang om personskap som krav för *rätt* till liv. Ändå hävdar han att det är skillnad på växter och djur bland annat utifrån att växter inte är *självmedvetna*. (Men det handlar också om oförmågan att lida). Då han också menar att eutanasi för människor och djur ibland är det minst dåliga alternativet är han inne på samma spår som Singer men med ett helt annat tonfall. Linzey kommer inte fram till det utifrån *teoretisk* slutledning, utan utifrån *medlidande* och *ansvar*. Han ser det komplexa i de dubbla moraliska plikterna. Lidandet är den fråga där Singer och Linzey är som mest överens; det lidande djur utsätts för är orättfärdigt.

När Linzey drar parallellen mellan djur och barn kan den nog för vissa vara stötande (även om hans inställning är mycket olik Singers). Förmodligen kan dock människors insikt om barnets beroende ge en viktig koppling till den hänsyn som Linzey efterfrågar för djuren. Det blir dock svårt utifrån *denna* tanke att mena, som både Singer och Linzey gör, att det under vissa omständigheter kan vara okej att döda för föda när det är nödvändigt för överlevnaden...

Jag tror liksom Singer skriver angående Spira att det är viktigt med det praktiska påverkansarbetet. Att knyta dessa frågor närmare människors vardag blir viktigt för dem båda. Även om rättigheter och lagar inte är enda vägen framåt, vilket de båda menar, är de ändå en del. Linzey talar om svårigheterna att med lag implementera generositet men påpekar att lagen har en viktig roll att skydda svaga och försvarslösa.¹⁹⁴ Krav på en sådana lagar bör vara nödvändig om samhället ska förändras, men också som ett resultat av förändringen, tänker jag. Hur ett samhälle utan djurförtryck skulle se ut och fungera praktiskt är svårt att

¹⁹⁴ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 42.

säga. En avveckling av djurindustrierna och en helt annan roll för de som idag är uppfödningdjur är något både Singer och Linzey vill se förverkligat.

3.6.2 Behövs ett teologiskt perspektiv?

Linzey menar att hans argument: generositet, kärlek, omsorg och hänsyn till de som inte kan ge sitt medgivande, inte kräver religiös tro. Argumenten bär alltså även utanför teologisk utgångspunkt. Med sin teologiska och bibliska utgångspunkt ger han dock extra anledning för de som relaterar sina liv till kyrkans berättelser att ta denna fråga på allvar. Om den teologiska motiveringen inte är *nödvändig* för att övertyga är den då behövd? Jag menar att den för det första utmanar den filosofiska utilitarism som Singer står för. Linzey greppar efter inte något *annat*, men något *mer*, än förnuftet. Då Linzey går utöver vad Singer anser man kan hävda är han något på spåren som kan tilltala människor som anser att Singers teori blir för anstötlig när han ifrågasätter människovärdet. Om det också som Singer menar är en öppen eller dold *religiös* uppfattning som gör att människor anser sig ha rätt att utnyttja djur, bör en religiös, teologisk, biblisk argumentation *för* djuren ha ett viktigt syfte menar jag.

Även om Linzey själv menar att generositet, kärlek, omsorg och hänsyn inte är religiöst bundna så menar jag att en skillnad mellan Singer och Linzey finns i det *mystiska*. Det mystiska finns ”inbyggt” i teologin men finns också i andra sammanhang. Kanske är det Linzeys vädjan till medkänsla med de lidande i Jesu namn kombinerad med biologiska och vetenskapliga bevis som kan omprogrammera vissa människors inställning. Singers förnuftsbaserade utilitaristiska jämlikhetsfilosofi kanske biter på religionsskeptiker?

3.6.3 Sanning, tro och förnuft

I det här läget i diskussionen känns det relevant att kort beröra ett resonemang kring sanning, tro och förnuft. Ulf Jonsson, religionsfilosof på Newmaninstitutet i Uppsala menar att både den filosofiska och teologiska diskussionen jagas av frågan om sanningsanspråk. Han menar att det inte finns vattentäta skott mellan det som är kognitivt, tillitsmässigt och moraliskt för människan. Försant-hållande, etik och handling hänger ihop och vissa sanningsanspråk är oundvikliga enligt Jonsson.¹⁹⁵ Om det inte vore för att Linzey trodde att det i uppenbarelsen finns något konkret sant om t ex Guds vilja, utifrån vilket en protest mot behandlingen av djuren blir viktig, skulle hans projekt falla. Det betyder dock inte att det inte kan finnas flera tolkningar av *vilka* trons sanningsanspråk är och vilka slutsatser som skall dras. Singer är

¹⁹⁵ Jonsson, Ulf (2008) *Med tanke på Gud- en introduktion till religionsfilosofin* s. 202, s. 204.

tydlig med att etikens principer inte är gudomliga. Evolution och kultur ger människan möjlighet att rationalisera och etik förlorar då sin mystiska karaktär menar han. Etiskt resonerande *i sig* visar att det är möjligt att fälla rationella omdömen från en ”objektiv punkt” menar Singer. Den är att se sina egna intressen som inte mer intressanta än någon annans.¹⁹⁶ Singer och Linzey bygger sina sanningsanspråk på olika sätt. Båda är dock beroende av vissa försanthållanden för att kunna hävda det ena framför det andra.

Singer är mån om att hävda förnuftsprincipen och är religionskritisk. Dock är naturligtvis inte Linzey oförnuftig för att han har teologisk utgångspunkt och finns i kyrklig kontext. Ulf Jonsson tar upp frågan om trons rationalitet och utifrån hans resonemang placerar jag Linzey i det som kallas *dialogmodellen*. Utifrån den är förhållandet mellan förnuft och tro överlappande men är inte helt samma. Dialogmodellen avvisar att varje intellektuellt område rationaliserar på ett helt eget sätt. Den ser dock att olika fält kan stå i kontrast till varandra. Fördelen med denna hållning är att den kan använda och relatera kunskap och erfarenhet från olika fält till varandra. Den är, menar Jonsson, intellektuellt öppen.¹⁹⁷ Dialogmodellen vill liksom all seriös prövning av tro och förnuft nå en objektivitet genom att ta in kritik från olika håll. Men den avvisar tanken på att ett neutralt universellt och a-historiskt förnuft går att nå.¹⁹⁸ Jag anser att Linzey passar in i detta eftersom han inte låter förnuft och vetenskap stå mot en teologisk motivering, utan låter dem överlappa varandra på ett självklart sätt, samtidigt som det finns skillnader. Jonsson poängterar att dialogmodellen är intellektuellt öppen. Jag menar att också Linzeys djuretiska förhållningssätt är öppet för fortsatt diskussion och förslag på tillämpning.

3.6.4 En inklusiv etik på vilken grund?

Trots att det är Singer som främst hävdar jämlikhetsparadigmet, även om han menar att olika liv har olika värde och Linzey behåller människans status över djuren, så är det ändå Linzey som ställer störst krav på människan. Jag menar att Singer och Linzey båda förespråkar en inklusiv etik till en viss nivå då de båda menar att etisk hänsyn bör omfatta djur och deras intressen räknas in. De anser det också fel att döda eller utsätta för lidande på grund av art. Jag anser dock att Linzey går längre än Singer i frågan om en inklusiv etik. Hans teologiska perspektiv utmanar Singers utilitarism och hävdar ödmjukhet inför livets helighet med fokus

¹⁹⁶ Singer, Peter (1981) *The Expanding Circle – Ethics and Sociobiology* s. 149, s. 151.

¹⁹⁷ Jonsson, Ulf (2008) *Med tanke på Gud- en introduktion till religionsfilosofin* s. 170, s. 172.

¹⁹⁸ Jonsson, Ulf (2008) *Med tanke på Gud- en introduktion till religionsfilosofin* s. 182.

bortom, inte istället för, förnuft och rationalitet. I det mystika draget ser jag hur en inklusiv etik har potential att bli mer inklusiv än i Singers teori. Även om vissa gränsdragningar verkar nödvändiga i det praktiska livet och även Linzey menar att liv kan ha olika värde så exkluderar han inte människor och djur från rätten till liv utifrån självmedvetenhetsargumentet. Istället blir omsorgen en ständig utmaning och en del av ett liv i tro och handling. Det blir detta mystika spår som leder vidare till uppsatsens nästa del.

4. Kärlekens väg

4.1 Djuret som den Andre, ett Du, ett nästa

Linzey's reaktion mot Singers markering vid personskap som kriterie för *rätten* till liv pekar tillbaka till Schweitzers vördnad för livet i stort menar jag. Dock menar Linzey att djur och människor har mer gemensamt med varandra än med växter. Linzey menar att Schweitzers vördnad inför livet inte är moralisk lag utan handlar om religiös erfarenhet.¹⁹⁹ Den tjänande hållningen där det högre tjänar det lägre innebär utmaningar och möjligheter för den enskilde och kyrkan. Den öppning för det *mystika* som skiljer Singer och Linzey åt kan belysas genom filosoferna Levinas och Buber. De har rötter i judisk tradition och det gudomliga finns med i relationaliteten de talar om. Mötet mellan ett Jag och ett Du och mötet med den Andre kan vara intressant att beröra när jag nu går vidare i utforskandet av vad en inklusiv etik kan betyda för relationen mellan människa och djur. Jag går inte djupare in på Levinas och Bubers filosofiska tankegångar men frågar mig: kan djuret vara ett Du, en Andre, en nästa?

4.1.1 Levinas och Buber

Linzey talar om människans ansvar. Ansvaret framträder också tydligt i Emmanuel Levinas filosofiska etik. Han benämner *Ansiktet* som en viktig utgångspunkt för subjektet i mötet med den *Andre*. Ansiktet är för honom blottat, utsatt, hotat. Det inbjuder till våld samtidigt som det förbjuder oss att döda. Levinas menar att ansiktet är ”kontextlöst”. Det är *Duet* som bär mening, inte personens karaktär eller utseende. Som subjekt kan jag bara svara-an, ta ansvar för den Andre.²⁰⁰

¹⁹⁹ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 7.

²⁰⁰ Levinas, Emmanuel (1988) ”Ansiktet” s. 101-103.

med den andres överlägsenhet och hans fattigdom, med min underkastelse och min rikedom, är det ursprungliga.²⁰¹

Det är innan jag vet vad jag ska svara eller göra som det grundläggande ansvaret finns hos mig. Det är enligt Levinas en icke-symmetrisk relation.²⁰² Levinas hänvisar till Dostojevskij:

Vi har alla ansvar inför alla människor i allt, och jag mer än alla andra.²⁰³

Här anser jag att Levinas tankar om mötet med den Andre vidrör Linzeys syn på människan som subjekt i mötet med djuret som en Andre. Det asymmetriska ansvaret blir synligt. Dock gäller ansvaret i det senaste citatet *människor*. Peter Atterton, professor i filosofi vid Essex Universitet i England, diskuterar i sin bok *Levinas and Buber, Dialogue and Differens* hur Buber och Levinas filosofiska tankar möts och skiljer sig åt. Levinas har kritiserat Buber för att han inte är tydlig med att mötet sker mellan *människor*. Peter Atterton ifrågasätter denna kritik av Buber och menar att Levinas avgränsning mellan djur och människa är problematiskt utifrån Levinas egna påståenden.²⁰⁴ Atterton pekar på att samtidigt som Levinas menar att mötet mellan ett Jag och ett Du kräver reciprocitet så är den etiska dimensionen i mötet med Ansiktet icke-reciprocit eftersom jag möter någon som är *annan*.²⁰⁵ Ansiktet som uppenbaras behöver enligt Levinas själv inte föregås av förklaring, ändå visar Atterton att Levinas i sina tidiga skrifter förnekar att djur har ett ansikte. Senare är han mer otydlig och medger att djur kan ha ett ansikte men det är inte primärt för Levinas. Atterton frågar sig varför det här blir viktigt med ”ytterligare analys”, om vilka varelser som kan anses ha ansikte etiskt sett, när ansiktet enligt Levinas själv går utöver analys och kunskap.²⁰⁶ Levinas menar att vi har ett visst ansvar för djuren men i ”överförd” bemärkelse.²⁰⁷

Buber menar att relationens värld har tre sfärer; livet med naturen, livet med människorna och livet med den andliga världen. I varje sfär finns tilltalet till det *eviga Duet* (Gud) med. Relationaliteten genomsyrar allt menar han. Människan som subjekt förhåller sig i

²⁰¹ Levinas, Emmanuel (1988) ”Ansiktet” s. 103.

²⁰² Levinas, Emmanuel (1988) ”Ansvaret för den andre” s. 113, s. 115.

²⁰³ Levinas, Emmanuel (1988) ”Ansvaret för den andre” s. 118.

²⁰⁴ Atterton, Peter (2004) ”Face-to-Face with the Other Animal” s. 263.

²⁰⁵ Atterton, Peter (2004) ”Face-to-Face with the Other Animal” s. 267-268.

²⁰⁶ Atterton, Peter (2004) ”Face-to-Face with the Other Animal” s. 270-271.

²⁰⁷ Atterton, Peter (2004) ”Face-to-Face with the Other Animal” s. 279.

tillvaron till relationen *Jag-Det* och där kan *Jag-Du* relationen träda fram.²⁰⁸ I ett djurs blick kan också ett tillfälligt Du framträda för Jaget:

Det språk på vilket det sker, är vad det uttrycker: bävan- livsytringen hos den skapade varelsen mellan växtlivets trygghet och det andliga vågspelet. Detta språk är naturens stammande vid andens första beröring, innan den hänger sig åt anden i det kosmiska vågstycke som vi kallar människa. Men intet tal kan någonsin upprepa, vad stammandet har att meddela.²⁰⁹

Även om Buber skiljer på mötet mellan människor och mötet med ett djur så menar jag att han här uppvärderar det djuret har att meddela. Eftersom han menar att varje relation är ”exklusiv” (utom i Gud där relationen är ”obetingad exklusiv” och ”obetingad inklusiv” på samma gång²¹⁰) öppnar han för möjligheten att ta djuret *i sig* på allvar i mötet.

Det Levinas menar skiljer människan från djuren är möjligheten att ställa sig över sin instinkt. Djuren kämpar bara för sina egna liv men människan kan kämpa för något större; andras liv, menar han. Tillsammans med Atterton ifrågasätter jag hur detta är ett argument för att *inte* ta etisk hänsyn, om vidgad hänsyn är människans specialitet? Djuret bör vara, som Atterton poängterar med Derridas ord, *mer den andre* än den Andre är.²¹¹ Levinas filosofi inbjuder till att tankarna kring lidande och förtryck vandrar vidare. I längden kommer frågan om djuren upp menar Atterton.²¹² Buber återger både i mötet med en katt och med en häst att de framstår som ett Du. Atterton ser Buber influerad av mysticism och religion och det menar han leder till att vi inte får *tydliga* svar på vad etik kan betyda.²¹³ Buber skriver:

Men se, de levande varelserna finns runt omkring dig och vilken av dem du än närmar dig, möter du alltid tillvarons väsen²¹⁴

Denna mystika hållning finns även hos Levinas som menar att det i tillgången till Ansiktet också finns tillgång till gudsiden. Det utgör för honom en paradox att det Oändliga är närvarande i en ändlig handling.²¹⁵ Här visar sig också hur gudsrelationen och bemötandet av

²⁰⁸ Buber, Martin (Original 1923, tryck 2001) *Jag och Du* s. 10-11.

²⁰⁹ Buber, Martin (Original 1923, tryck 2001) *Jag och Du* s. 127-128.

²¹⁰ Buber, Martin (Original 1923, tryck 2001) *Jag och Du* s. 131.

²¹¹ Atterton, Peter (2004) "Face-to-Face with the Other Animal" s. 274, s. 278.

²¹² Atterton, Peter (2004) "Face-to-Face with the Other Animal" s. 279-280.

²¹³ Atterton, Peter (2004) "Face-to-Face with the Other Animal" s. 273.

²¹⁴ Buber, Martin (Original 1923, tryck 2001) *Jag och Du* s. 23.

²¹⁵ Levinas, Emmanuel (1988) "Ansiktet" s. 106-107.

den Andre relaterar.²¹⁶ Jag anser med stöd av Atterton att det är möjligt att med hjälp av Levinas etik hävda att ett möte kan ske även med ett djur. Djuret har ju ett, bokstavligt, ansikte. Dessutom är det inte ”kvalitéer” hos den Andre som enligt Levinas är avgörande för mitt ansvar. Det går alltså att anta att även ett djur kan vara den Andre som jag har ansvar för och inte kan äga eller helt gripa.

4.1.2 Vem är min nästa?

I diskussionen om en inklusiv etik har frågan om vem som är *person* varit uppe för diskussion samt relevansen i om detta påverkar det etiska ansvaret. För Linzey var detta i princip nekande även om personskapet ger *vissa* förutsättningar för ömsesidigheten i mötet. Hos Levinas ser vi hur subjektets möte med den Andres ansikte är grundläggande i etiken som ansvar. Hos Buber kan vi tydligt se hur detta Du kan framträda hos ett icke-mänskligt djur. En tydlig koppling till den kristna teologiska diskussionen är således frågan om vem som är min nästa. I Lukasevangeliet 10:25 och framåt får Jesus två frågor. Den första är frågan om hur man vinner evigt liv. Svaret blir utifrån lagen:

Du skall älska herren din Gud, av hela ditt hjärta och med hela din själ och med hela ditt förstånd och din nästa som dig själv.

Följdfrågan blir ”och vem är min nästa?” varvid Jesus svarar med liknelsen om den barmhärtige samariern. En överfallen och rånad man lämnas vid dikeskanten. Berättelsen inbjuder till att identifiera sig med den överfallne. En präst och en levit går förbi utan att hjälpa. Enligt berättartraditionen förväntades den tredje vara en israelit som ger det goda exemplet.²¹⁷ Men i denna berättelse är det en samarier som fylls av medlidande. Han förbinder mannens sår, tar honom till ett värdshus och betalar för hans vård. Jesus frågar sedan vem som var mannens nästa varvid svaret blir ”den som visade honom barmhärtighet”. I slutrepliken ger Jesus uppmaningen: ”Gå du och gör som han”. I undertonen finns uppmaningen att inte sätta upp gränser för vem vår nästa är. För judarna vid denna tid ansågs samarierna stå utanför lagen och vara avgudadyrkare eftersom de inte respekterade templet i Jerusalem.²¹⁸ Att samariern här framstår som en nästa (alltså tillhörande Guds folk)

²¹⁶ Levinas, Emmanuel (1988) ”Ansvaret för den andre” s. 111.

²¹⁷ Culpepper, Alan R (1995) ”Luke” (3-490) *The New interpreters Bible* vol 9, s. 229.

²¹⁸ Robert T Andersson (1992) ”Samaritans” (940-947) *the Anchor Bible Dictionary*” s. 941.

provocerande garanterat den laglärde i berättelsen.²¹⁹ Personen i nöd gör inte skillnad på hjälpare och Jesus verkar mena att inte heller hjälparen (nästan) skall göra skillnad utan är ålagd att visa barmhärtighet.²²⁰ Jag tolkar det som en öppning i vår diskussion: Vågar vi påstå att det i berättelsen om den barmhärtige samariern finns en tolkningsmöjlighet där djuret blir vår nästa som väcker vår medkänsla och som vi bör bistå som den nästa vi är? Vi ska alltså *vara* en nästa för den som behöver vår barmhärtighet och inte kalkylera omsorgen.

Thomas av Aquino menade bestämt att djur inte kan vara vår nästa och objekt för vår omsorg på grund av sin irrationalitet.²²¹ Men eftersom vi via Linzey satt rationaliteten som grund för etisk hänsyn åt sidan bör vi kunna använda begreppet nästa även om ett djur. Vi ska se var vår barmhärtighet behövs, inte statusen på den som behöver den.

4.2 Levande exempel på inklusiv etik

4.2.1 Spalde, Strindlund och det mystika spåret

Duon Annika Spalde och Pelle Strindlund har gett ut ett antal böcker som berör mystik, aktivism och djurrätt. Jag finner hos dem ett konkret och teologiskt förankrat exempel på hur man kan leva med en inklusiv etik. De gör liksom Linzey starka kopplingar till den kristna tron samtidigt som de tar in andra källor och visar på hur en inklusiv etik utvecklas stegvis, individuellt och i gemenskap. De visar också hur etiskt handlande i sig alstrar en mer inklusiv livshållning i mystika och konkreta termer. Mystik i handling blir ”fortsättningen” på Linzeys teologi och ger utlopp för inklusiv etik där djuret blir ett Du, den Andre, en nästa som inte kan behandlas som ett ting. För Spalde och Strindlund är *kärlek* förhållningsätt och handling mer än en känsla. Att *älska* är enligt dem just att inkludera, räkna in i gemenskapen, att ta ställning för utstötta och arbeta för rättvisa.²²² Den inklusiva etik jag söker visar sig alltså i det de kallar kärlekens livshållning eller Kärlekens väg.

Jag kommer med hjälp av några rubriker resonera kring hur en inklusiv etik kan levas. Jag gör det med stöd av och utgångspunkt i Spalde och Strindlunds perspektiv och erfarenheter som det tar sig uttryck i deras böcker.

²¹⁹ Karris, Robert J (1990): “Luke” (675-721) *The New Jerome Biblical Commentary* s.702.

²²⁰ Culpepper, Alan R (1995) “Luke” (3-490) *The New interpreters Bible vol 9*, s. 229.

²²¹ Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* s. 14.

²²² Spalde, Annika & Strindlund, Pelle (2012) *Kärlekens väg- djurrätt och kristen tro* s. 16-17.

4.2.2 Djuren jag möter

Linzeys övergripande beskrivning av människans ansvar och tjänst för djuren leder mig tillbaka till det jag började med i inledningen: mötet med faktiska djur. Vi såg tidigare hur viktigt mötet är för ansvaret och etiken både hos Levinas och Buber. Jag har från Singer och Linzey med mig tanken på att det inte är känslan för det söta djuret som är det viktiga i byggandet av etik. Spalde och Strindlund menar även de att också skrämmande och icke-gulliga djuren är värda vår respekt.²²³ De djur vi träffar, både de vi tycker om känslomässigt och de vi är mer ovana med, kan vara starten på en mer inklusiv etiken tänker jag.

Att möta verkliga människor som lever under andra omständigheter än vi själva leder från teori till något verkligt och levandegör ett engagemang menar Spalde. Detsamma bör gälla mötet med djuren som blir verkliga för oss tänker jag. Spalde har en positiv skapelsesyn. Hon poängterar hur hela skapelsen hör ihop och hur Gud är djupt involverad i den. Att *Gud finns i allt* och *allt i Gud* finner hon stöd för hos t ex Luther och Hildegard von Bingen.²²⁴ Att kunna se den gudomliga närvaron i allt och alla leder till en *vördnad*. Det kommer att leda till att man vill undvika att skada eller döda levande varelser menar hon. Att vara varsam med andras kroppar, t ex när man vårdar någon, är för Spalde djupt andligt. Att kunna se in i ett djurs ögon och känna sig in i hur djuret har det är en andlig övning i medkänsla som hon rekommenderar. Spalde ser liksom Linzey att den teologiska utvecklingen, där uppdelningen i andligt och världsligt suddas ut, som god.²²⁵

Hos helgonen hittar man mycket läsning om förundran inför djuren menar Spalde och Strindlund. Det finns massor av helgonberättelser där helgonen umgås med både vilda och tama djur. Djuren kan vara människan till sällskap och hjälp menar Spalde och Strindlund. De kan hålla oss friska och ge glädje och tröst. Det är en erfarenhet många som har husdjur kan vittna om. Att uppmärksam iaktta till exempel en ko kan ge viktiga insikter. Det finns också berättelser om när djur handgripligen räddat människor till livet som Strindlund och Spalde lyfter fram. Djur är alltså inte bara ”offer” för människan utan också kompetenta.²²⁶ Att njuta djurens sällskap ser Spalde och Strindlund som något gott:

kamp och lust kan vara två sidor av samma livshållning: kärlekens livshållning²²⁷

²²³ Spalde, Annika & Strindlund, Pelle (2005) *Varje varelse ett Guds ord- omsorg om djuren som kristen andlighet* s. 116.

²²⁴ Spalde, Annika (2007) *Ett brinnande hjärta- Om mystik och engagemang* s. 92, s. 93, s. 62.

²²⁵ Spalde, Annika (2007) *Ett brinnande hjärta- Om mystik och engagemang* s. 77, s. 88, s. 95.

²²⁶ Spalde, Annika & Strindlund, Pelle (2012) *Kärlekens väg- djurrätt och kristen tro* s. 69-79.

²²⁷ Spalde, Annika & Strindlund, Pelle (2012) *Kärlekens väg- djurrätt och kristen tro* s. 79.

Något som de också lyfter fram som skiljer djurrätts-tänket från t ex delar av miljörörelsen är att djuret som individ, inte bara som art, är viktig. Gud bryr sig om det enskilda djuret menar Spalde och Strindlund. Djuret har ett värde i sig.²²⁸ Mötet med enskilda djur: katten som jag har kär eller grisen som blev verklig för mig menar jag kan väcka det *tvivel* som ligger i att behandla djur med så olika hänsyn. Man kan upptäcka att ett djur kan vara en person och ett gott umgänge. I medkänslan kan det också visa sig hur ett djur utan socialt intresse eller ett liv utan större självmedvetenhet väcker vördnad. I mötet blir inte den gränsdragningen viktig.

4.2.3 Djuren jag inte möter

De djur jag inte möter blir inte konkreta för mig och det är lättare att ignorera deras öde. Grisarnas öde var inte verkligt för mig förrän jag mötte en gris. Men kanske kan medvetandegörandet av att djur lider t ex i matindustrin ändå påverka handlingarna?

Att vi inte så ofta möter djuren i matindustrin hänger enligt Spalde och Strindlund ihop med den kollektiva lögn som djurindustrin vilar på (den som också Singer pekade på). Vi *vill* inte veta vad som händer på slakterier och djurfabriker menar de. Slakterierna placeras ofta undanskymda i samhällenas utkant.²²⁹ Förutom geografiskt minimeras risken att möta verkligheten genom hur vi tänker menar Spalde och Strindlund. Reklamens förljugna bild där välmående kossor betar fritt under blå himmel får oss att tro att det är verkligheten. Spalde och Strindlund ser hur det särskilt i mansrollen finns en stark norm att äta kött. Att vara känslokall inför djurs död är något pojkar fostras in i ibland annat genom jakt och fiske-kulturen menar de.²³⁰ Många som arbetar på slakterier och styckerier vill inte tänka på sammanhanget och berättar ogärna om sitt jobb för utomstående menar Spalde och Strindlund. De har uppmärksammat att människor som äter kött men slipper möta djuren ofta kommer med irrationella argument. T ex påståendet att djur inte har något syfte om vi inte äter dem. Många uppger att de helt enkelt inte tänker på vad de äter.²³¹ Precis som Linzey poängterar Spalde och Strindlund att det enda legitima offret är det självvalda.²³² När djur lider och dör i våra industrier är det inte något djurer *ger* oss utan något vi *tar* menar de.²³³

²²⁸ Spalde, Annika & Strindlund, Pelle (2012) *Kärlekens väg- djurrätt och kristen tro* s. 114, s. 117.

²²⁹ Spalde, Annika & Strindlund, Pelle (2012) *Kärlekens väg- djurrätt och kristen tro* s. 47, s. 158.

²³⁰ Spalde, Annika & Strindlund, Pelle (2012) *Kärlekens väg- djurrätt och kristen tro* s. 47, s. 87.

²³¹ Spalde, Annika & Strindlund, Pelle (2012) *Kärlekens väg- djurrätt och kristen tro* s. 49, s. 50, s. 52.

²³² Spalde, Annika & Strindlund, Pelle (2005) *Varje varelse ett Guds ord- omsorg om djuren som kristen andlighet* s. 121.

²³³ Spalde, Annika & Strindlund, Pelle (2012) *Kärlekens väg- djurrätt och kristen tro* s. 90.

Den vidgade omsorgscirkeln börjar med de närstående men kan med människans andliga mognad vidgas till att omfatta även andra menar Spalde. Det handlar om att öva sig i ödmjukhet och tacksamhet.²³⁴ Detta menar Spalde och Strindlund är vad Jesus visar. Han pekar bortom sig själv, på Gud och på oss. Varje tolkning av Jesus som legitimerar våld, gynnar den starke och drabbar den svaga bör avvisas menar de.²³⁵

Att leva ett kontemplativt liv menar Spalde och Strindlund handlar om att bli uppmärksam på Guds närvaro. Att stanna upp t ex i bön inför maten gör en uppmärksam och som vegetarian tacksam att ingen behövt dö för måltiden.²³⁶ Kan detta betyda att övning i medvetenheten och medkänsla kan leda till att jag, när jag dricker mjölk inte bara tänker på hur den smakar för mig, utan också tänker på den ko som drycken kommer ifrån. Jag kan då först och främst känna tacksamhet. Får jag veta att kon farit illa kanske jag hellre avstår från mjölk? Och/eller försöker påverka situationen aktivt t ex politiskt? Det verkar som att detta bygger på process. Spalde och Strindlund sätter tilltro till den enskilda människans möjlighet att mogna och gå utanför sin direkta egoism.

4.2.4 En inklusiv etik som livsstil

Även om mystiken inte ger regler för livsstil finns en hel del konkreta råd. Det handlar dock om att själv gå in i erfarenheterna. Att ifrågasätta djurindustrin kan leda till att man ser brister i hela det industriella och konsumtions-centrerade samhället. Spalde kallar konsumtionssamhället för *falsk mystik*. Det är en livsstil som erbjuds där man aldrig blir nöjd. Globalisering och individualisering är enligt Spalde två sidor av det mynt som gör att den enskilda människan inte ser sammanhanget. Slöseri och orättvisor mot människor, djur och skapelse finns bakom kulisserna.²³⁷ Konsumtionssamhället hotar enligt Spalde den förundran som medveten närvaro ger. Vi kan dock istället välja att värdesätta annat i ”det goda livet” menar hon. Att leva enklare, uppskatta umgänge och natur-och kulturupplevelser kan för vissa ses som en stor uppoffring. Spalde ser det istället som en stor frihet. När vi handlar bör vi tänka på vad som ligger bakom produkten. Spalde föreslår att handla mindre och mer medvetet, t ex välja rättvisemärkta varor. Att fundera över sitt förhållar sig till pengar och

²³⁴ Spalde, Annika (2007) *Ett brinnande hjärta- Om mystik och engagemang* s. 119, s. 124, s. 126.

²³⁵ Spalde, Annika & Strindlund, Pelle (2012) *Kärlekens väg- djurrätt och kristen tro* s. 134.

²³⁶ Spalde, Annika & Strindlund, Pelle (2005) *Varje varelse ett Guds ord- omsorg om djuren som kristen andlighet* s.120-121.

²³⁷ Spalde, Annika (2007) *Ett brinnande hjärta- Om mystik och engagemang* s. 108.

äodelar samt samtala om det med andra är nyttigt menar hon. I detta förhållningssätt till konsumtion minskar också miljöpåverkan vilket hon ser som önskvärt²³⁸

Att ifrågasätta behandlingen av djur är också ett led i att vara normkritisk menar Spalde och Strindlund. Den som ser att annorlundaheten, att vara kvinna i ett manssamhälle och homosexuell i ett heteronormativt samhälle, ser också hur djurens avvikelse används som argument för att förtrycka dem. Förakt för kvinnor och djur går också enligt Spalde och Strindlund hand i hand. Kvinnor är överrepresenterade i djurrättssammanhang och deras medkänsla förlöjligas ofta.²³⁹ För Spalde hör medkänslans livsstil ihop med ickevåldet, *ahimsa*, inspirerat av bl. a Mahatma Gandhi. Det gäller att öppna hjärtat så mycket som möjligt. Man ska inte begränsa medkänslan utan söka fredens väg men inte acceptera orättvisor. Det ryms i icke-våld en uppmaning till handling. Vänlighet och generositet vad gäller tid, pengar och uppmuntran hör också samman med denna livssyn för Spalde.²⁴⁰

Ett liv i solidaritet kan kosta på menar Spalde och Strindlund. Vi vill bli omtyckta av andra människor och behöver deras acceptans. Att gå mot strömmen och hamna i utanförskap har för dem *inget egenvärde* men ibland hamnar man i den situationen när man står upp för det man tror är rätt. Ibland får det vara värt att andra reagerar negativt menar Spalde och Strindlund. De menar att man med en kärlekens livsstil, som jag menar innebär inklusiv etik i handling, på vissa sätt blir en ”eremit” i marginalen. Jesus inspirerar till och går till marginalen menar Spalde och Strindlund. Denna position gör att man kan se på samhället från ett annorlunda håll och på ett annat sätt.²⁴¹ Det finns ett ökat intresse för retreat och meditation som är mycket positivt menar Spalde. Men påpekar hon:

mystik som inte leder till engagemang för rättvisa och en ökad medkänsla för andra måste ifrågasättas²⁴²

Vegetarianism i rörelse mot veganism menar Spalde och Strindlund (liksom Singer och Linzey) vara det viktigaste vi kan göra för djuren. Det är det sätt på vilket engagemanget starkast kopplas till vardagen och inte kräver stora och punktuella insatser.²⁴³ De enkla handlingarna att köpa icke-djurtestat schampo, bära ut spindlarna istället för att döda dem, ta

²³⁸ Spalde, Annika (2007) *Ett brinnande hjärta- Om mystik och engagemang* s. 109, s. 73, s. 138.

²³⁹ Spalde, Annika & Strindlund, Pelle (2012) *Kärlekens väg- djurrätt och kristen tro* s. 40, s. 43.

²⁴⁰ Spalde, Annika (2007) *Ett brinnande hjärta- Om mystik och engagemang* s. 117, s. 123.

²⁴¹ Spalde, Annika & Strindlund, Pelle (2012) *Kärlekens väg- djurrätt och kristen tro* s. 158, s. 161, s. 152.

²⁴² Spalde, Annika (2007) *Ett brinnande hjärta- Om mystik och engagemang* s. 160, s. 93.

²⁴³ Spalde, Annika & Strindlund, Pelle (2012) *Kärlekens väg- djurrätt och kristen tro* s. 164, s. 221.

hand om djur som behöver skydd osv. är att göra något med evighetens perspektiv menar Strindlund och Spalde.²⁴⁴ Det finns också en mängd organisationer för fred, ickevåld och omsorg om människa och djur att engagera sig i: Kristna freds rörelsen, Ofog, Plogbill, Rättvisemärkt och Djurens rätt är några exempel de ger.²⁴⁵ Spalde och Strindlund uppmuntrar till alla möjliga aktioner, stort som smått: Låna ut djurrättsböcker till vänner, skriva insändare och sätta upp affischer, länka videoklipp, samtala, göra utställningar, njuta av naturen, gå med i ett parti osv. Spalde och Strindlund poängterar också att söka kunskap i sig är aktivism²⁴⁶

För en mystiker är inte det viktigaste *resultaten*. Spalde menar att framgångstänkandet gör att världens normer får gälla. Istället kan mystikern känna att hon utgör en liten del i något större där hon gör sitt bästa och sedan lämnar över allt till Gud.²⁴⁷ Detta förhållningssätt verkar vara viktigt då en inklusiv etik ger frihet men också ännu mera ansvar. Att stå i mystikens och evighetens sammanhang och lämna över till det som är större än en själv blir behövligt. Detta är ännu något som skiljer det mystiska spåret från t ex Singers.

4.2.5 Enskilt eller tillsammans

Ibland kan det verka som att hela världen vilar på den enskildes axlar när rätt matvanor, rätt konsumtion osv framhålls som det enda sättet att påverka. Det egna ansvaret är viktigt men det behövs också fler dimensioner för att orka med och hålla fast vid sin övertygelse. Därför tror jag att den människa som drivs av en vilja till förändring och engagerar sig för rättvisa, i detta fall djurens rätt, kommer att behöva en grupp där man får stöd. Även Spalde är inne på det spåret. Hon påpekar också att alla inte kan gå in i alla kamper. Vi måste välja vårt engagemang för att orka med.²⁴⁸ Människor har olika förutsättningar och ansvar i familj och samhälle men man kan alltid *dra sitt strå till stacken* menar Spalde och Strindlund.²⁴⁹

Alltför ofta, menar Spalde, stannar moralen i kristna sammanhang tyvärr på individnivå. Det är dock viktigt att vi ser hur vi som grupp och samhälle handlar. Individualismen är central i konsumtionssamhället som vi tidigare sett. En grupps gemenskap kan, menar Spalde, bidra med viktig glädje i engagemanget. Hon har också funnit

²⁴⁴ Spalde, Annika & Strindlund, Pelle (2012) *Kärlekens väg- djurrätt och kristen tro* s. 201.

²⁴⁵ Spalde, Annika (2007) *Ett brinnande hjärta- Om mystik och engagemang* s. 165.

²⁴⁶ Spalde, Annika & Strindlund, Pelle (2012) *Kärlekens väg- djurrätt och kristen tro* s. 220.

²⁴⁷ Spalde, Annika (2007) *Ett brinnande hjärta- Om mystik och engagemang* s. 106.

²⁴⁸ Spalde, Annika (2007) *Ett brinnande hjärta- Om mystik och engagemang* s. 152.

²⁴⁹ Spalde, Annika & Strindlund, Pelle (2012) *Kärlekens väg- djurrätt och kristen tro* s. 67.

kommunitetslivet vara ett viktigt stöd för att kunna leva ett liv i mystik.²⁵⁰ Jag tolkar det så att samtidigt som någon typ av engagemang är nödvändigt och positivt i en inklusiv etisk livshållning kan och behöver den enskilde människan inte själv bära allt. Hon kan ta stöd i gruppen och i det mystiska förhållningssättet. Kanske kan dessa i bästa fall sammanfalla?

4.2.6 Kyrkans potential

Kan kyrkan och församlingen vara en gemenskap där en inklusiv etik frodas, lever och blir till handling? Ur Spalde och Strindlunds perspektiv har den kristna traditionen mycket att ge djurvänner. Som vi tidigare sett uppmanar Jesus till en inkluderande syn på vem som är vår nästa och där kan vi uppmärksamma djuren. Det är ett av de sätt på vilket kyrkan kan handla utifrån Jesus som förebild.²⁵¹

Barnens plats i kyrkan lyfts fram bland annat i Svenska kyrkans ordning. För Spalde och Strindlund kan barnens röst vara profetisk och kritisera det vuxna samhället på ett sätt vi bör lära av. Visst kan barn förhålla sig olika till djur men ofta visar de nyfikenhet och solidaritet. Många föräldrar får problem när de ska förklara sammanhanget mellan kött och djur menar Spalde och Strindlund. Spalde ser också en styrka i att fler kvinnor blir teologer. Känslomässighet har ofta genom historien förknippats med kvinnor och därför nedvärderats.²⁵² Jag tolkar det som att Spalde ser en renässans för passionen och hängivelsen.

Medlidandet har en viktig roll i evangelierna men har ofta trillat bort i den kristna teologin och historien menar Spalde och Strindlund. Liksom Linzey ser de dock hur den glimmar till där biskopar tagit ställning mot pälsuppfödning och kristna grupper motsatt sig experiment på djur på trons grunder. Svenska kyrkans möjlighet att gå i bräsch för djurens väl är lovande menar de. Bland annat syns det i kyrkoordningens inledning där det finns en hänvisning till att ett av kyrkans uppdrag är att ”skapelsen återupprättas.” Kyrkan är för Spalde och Strindlund inte byggnaden, personalen eller orgelmusiken även om detta också får plats. Kyrkan finns istället *där någon svarar an på kallelsen* att vara med och *bygga Guds rike*. Gudsriket är inte ett förkastande av detta universum utan en fortsättning menar Spalde. För henne och Strindlund stärks identiteten som kristen kyrka i varje akt av medlidande.²⁵³ Spalde ser hur kyrkan med hjälp av plogbillsrörelsens metoder med gemensam bibelläsning

²⁵⁰ Spalde, Annika (2007) *Ett brinnande hjärta- Om mystik och engagemang* s.105, s. 98, s. 161.

²⁵¹ Spalde, Annika & Strindlund, Pelle (2012) *Kärlekens väg- djurrätt och kristen tro* s. 15, s. 111.

²⁵² Spalde, Annika & Strindlund, Pelle (2012) *Kärlekens väg- djurrätt och kristen tro* s. 86, s. 80.

²⁵³ Spalde, Annika & Strindlund, Pelle (2005) *Varje varelse ett Guds ord* s.127, s. 129.

och tolkning kan bli en mer aktiv gemenskap för samhällsförändring med icke-våldet som en hörnsten.²⁵⁴

4.2.7 Engagemang och aktivism

Engagemang och aktivism i Spalde och Strindlunds version verkar fungera på olika plan. När Spalde menar att läsning också är aktivism, att medveten närvaro och övning i medkänsla är steg för handling och engagemang, är det en holistisk hållning. Det förhållningssättet ger möjligheter för människor att på olika sätt vara aktörer och ta ställning. Spalde och Strindlund menar att omsorgen växer då den utövas.²⁵⁵ Ilska är en vanlig känsla i dessa sammanhang. Det är viktigt att skilja på den ilska som kommer av att mitt ego blivit kränkt och den ilska som handlar om orättfärdigheten menar Spalde. Ilska kan vara något sunt, det är ett symptom på att något inte står rätt till i relationer och samhälle, menar Spalde.²⁵⁶ I profeternas texter som Spalde och Strindlund återkommer till handlar det inte bara om att själv undvika våldsutövande utan också att befria dem som utsätts. Deras icke-våldsaktioner för djurens väl blir då bibliskt motiverade. Bästa läget att förändra menar Spalde är när man varken är inblandad som förövare eller offer.²⁵⁷ Många menar att man inte ska blanda ihop politik och tro. Men Spalde menar att:

Eftersom politik handlar om hur vi organiserar det gemensamma livet blir det svårt att hålla den kristna livssynen utanför²⁵⁸

Spalde och Strindlund har deltagit en hel del i vad som i vardagligt tal menas med ”aktivism” på icke-våldets och den civila olydnadens grunder. Dessa aktioner har riktat sig mot bland annat vapentillverkning och djurindustri. De beskriver t ex hur de tillsammans med andra aktivister bröt sig in i en hönsgård för att befria ett antal hönor som sedan placerades i olika frivilliga hem. Räddningsaktionen var väl planerad och ägde rum på natten. Beskrivningen av stanken av ammoniak och högar av döda hönor med avhuggna huvuden blir ögonvittnesskildringar över en djurindustri få möter. De beskriver också hur de lämnat ett vänligt brev till ägaren med kontaktuppgifter och förklaring till sitt handlande. Dagen innan hade de tillsammans i gruppen pratat om hur viktigt det är med demokrati och att följa lagar men

²⁵⁴ Spalde, Annika (2007) *Ett brinnande hjärta- Om mystik och engagemang* s. 105, s. 97.

²⁵⁵ Spalde, Annika & Strindlund, Pelle (2012) *Kärlekens väg- djurrätt och kristen tro* s. 34.

²⁵⁶ Spalde, Annika (2007) *Ett brinnande hjärta- Om mystik och engagemang* s. 117.

²⁵⁷ Spalde, Annika (2007) *Ett brinnande hjärta- Om mystik och engagemang* s. 105, s. 111.

²⁵⁸ Spalde, Annika (2007) *Ett brinnande hjärta- Om mystik och engagemang* s. 103.

också att det ibland är nödvändigt att bryta lagen för en rätt sak.²⁵⁹ Aktionerna är provocerande och har lett till böter och fängelse. Människor kan bli irriterade på de som talar om djurs intressen med argumentet att det ju finns människor som lider. Det är enligt Spalde och Strindlund ingen motsättning. Kärleken behöver inte begränsas till en art, den räcker till alla. Den exklusiva etiken har brister och bygger ofta på fördomar och vanor. Den inklusiva etiken begränsar inte omsorgen även om den enskilde ibland behöver välja mellan olika engagemang. Att människor som bryr sig om djur är människofientliga är en fördom.²⁶⁰

Spalde och Strindlund visar att de trots många kritiker också har gott sällskap. Martin Luther King som idag ses som en hjälte kallades på sin tid för extremist. Han svarade med att han hellre var extremist för kärleken än för hatet. Spalde och Strindlund kallar hans väg den *mystik-politiska vägen* och menar att man kan göra den till sin utifrån sina förutsättningar. När man engagerar sig sätts man in i ett större sammanhang. Den gemenskapen går genom tid och rum och det skänker mening menar Spalde och Strindlund.²⁶¹ Den civila olydnad som nämndes ovan kräver en del uppoffring och övertygelse av den som handlar. Kanske kan inte alla sysselsätta sig med detta. Men jag tror det är viktigt att inse att ljumhet och passivitet är det sämre alternativet om man vill leva med en inklusiv etik. Ens egna begränsningar behöver inte sätta gränser för vad man tycker är riktigt.

4.2.8 Inklusiv etik - en mognadsprocess

Den inklusiva etik som Spalde och Strindlund visar skulle kunna uppfattas som en asketisk livshållning med många ”rätt och fel”. Jag menar dock att eftersom där finns den grundläggande mystiska hållning, som inte är absolutistisk utan behåller den andliga mognaden och processens roll central, så är deras perspektiv sunda. Den typ av livsstil som dessa två ger uttryck för kan leda till olika fallgropar som de själva omnämner. Till exempel faran att dela in människan i onda och goda eller att söka självrättfärdighet inför Gud genom rätt tro och handlingar.²⁶² Men Spalde och Strindlund lyfter fram hur viktigt det är att inte dela in människor utan inse att ingen är moraliskt ren. Det är inte heller nödvändigt. De båda förespråkar vänligheten och deras omsorg om djur innebär inte aggressivitet mot människor. Däremot ska man inte be om ursäkt för sin medkänsla och sitt engagemang påpekar de.²⁶³

²⁵⁹ Spalde, Annika & Strindlund, Pelle (2005) *Varje varelse ett Guds ord- omsorg om djuren som kristen andlighet* s. 56-57.

²⁶⁰ Spalde, Annika & Strindlund, Pelle (2012) *Kärlekens väg- djurrätt och kristen tro* s. 56, s. 26, s.116.

²⁶¹ Spalde, Annika & Strindlund, Pelle (2012) *Kärlekens väg- djurrätt och kristen tro* s. 22, s. 26, s. 221.

²⁶² Spalde, Annika (2007) *Ett brinnande hjärta- Om mystik och engagemang* s. 161.

²⁶³ Spalde, Annika & Strindlund, Pelle (2012) *Kärlekens väg- djurrätt och kristen tro* s. 219, s. 178.

Engagemanget för djuren handlar inte om att göra sig rättfärdig inför Gud. Det handlar om att öppnar för Anden som genom att verka i våra liv ger styrka och kärlek att gå vidare på vår väg menar Spalde.²⁶⁴ Att bli vegan bör enligt Spalde och Strindlund inte vara en process styrd av skuld utan en lustfylld och spännande sådan. Det bör ske långsamt men bör gå framåt menar de.²⁶⁵ Att de små stegen uppmuntras bör leda till att man kan uppmuntra de steg som tas långt utanför ens egen process. Kan jag som vegetarian uppmuntra de som ställer om till att köpa ekologiskt kött? Ja, jag tycker det är bättre med något steg än inget steg alls och själv har jag inte alla svar. Varje människa måste följa sin egen kallelse i detta och ta på allvar det som väcks inombords av medkänsla och engagemang.

Spalde talar om en *mystik för vanliga* människor. Denna mystik består av fyra återkommande steg: *Att glädjas, att tjäna, att sjunka och att födas på nytt*.²⁶⁶ Denna process tänker jag hjälper var och en att vara i just sin kallelse, på sin ”nivå” och i sin situation. Den hjälper en också att vara i ständig rörelse. Denna fyrstega process med starkt kristen prägel som Spalde föreslår tror jag kan vara värdefull för den som vill leva ett liv med en inklusiv etik. Att börja i glädjen och tacksamheten över livet genom övning i närvaro hindrar att det bara handlar om krav. Viljan att tjäna, bidra och kämpa visar på människans möjlighet och potential. Att sedan sjunka på grund av den sorg som finns över samhället och det egna livet blir en nödvändig del. Att sedan uppleva uppståndelsens ljus både i liv och engagemang ger hopp och ny kraft. Vi kan inte ”lyckas” helt och hållet med vår inklusiva etik, det är inte möjligt. Att ge upp och flyta med strömmen är inte heller ett alternativ.

Det enda som får vara större än ansvaret är nåden²⁶⁷

Citatet ovan av biskop emeritus Martin Lönnebo visar att nåden inte är en anledning att avsäga sig sitt ansvar utan en hjälp att orka bära det.

²⁶⁴ Spalde, Annika (2007) *Ett brinnande hjärta- Om mystik och engagemang* s. 165.

²⁶⁵ Spalde, Annika & Strindlund, Pelle (2012) *Kärlekens väg- djurrätt och kristen tro* s. 177.

²⁶⁶ Spalde, Annika (2007) *Ett brinnande hjärta- Om mystik och engagemang* s. 150.

²⁶⁷ Lönnebo, Martin (2010) *Hjärtats nycklar* Cordia s. 136.

4.3 Diskussion och slutsatser utifrån del 4

4.3.1 Diskussion, frågor och slutsatser

Hos Levinas och Buber ser jag hur det även i filosofin finns mystiska drag som jag menar skiljer Linzeys från Singers djuretik. Denna öppning för det som är mer än jämlikhet och förnuft blev användbar och hjälpsam i mitt sökande efter en inklusiv etik som livsstil och livshållning. Levinas och Buber angränsar till det teologiska och kan uppmana oss att se även djuret som ett Du, den Andre, som jag alltså kan möta och är ansvarig för. I den kristna tolkningen öppnar Jesus för en inklusiv snarare än exklusiv hållning till vem nästan är och vad ansvaret för mig *som* en nästa är. Jag kan förstå varför Levinas tvekade inför att låta även djuret bli den Andre, eftersom konsekvenserna av ett sådant synsätt kan bli radikala.

När jag sökte ett exempel på en inklusiv etik härledd ur Linzeys teologiska tolkning, samt på mötet med och ansvaret för den Andre, så fann jag Spalde och Strindlunds erfarenheter användbara. I deras böcker och engagemang finns ett praktiskt ansvarstagande för djuren som individer och grupp. Det hänger också samman med samhällssyn och människosyn. Med mystiken som sensor och inspiration, med bibeltolkning, aktivism och vänlighet agerar de på Kärlekens väg med en medkännande livshållning. De kallar det också en mystik-politisk väg och jag menar att detta innebär en inklusiv etik där djurets intressen vägs in och djuret blir ett Du. Det är en hållning möjlig både för den enskilde och för gemenskaper där kyrkan har god potential att vara föregångare. Det är också en hållning som inte blir färdigformulerad eller helt kan uppfyllas utan snarare strävas mot. Detta är, menar jag, dess styrka, men leder också till osäkerhet. Vilka krav skall ställas på vem? Att hela tiden kunna göra något mer sätter press på människan som kan leda till att man inte gör något.

Det finns fler frågor. Vilka är ”djurs” rättigheter mer precist och vilka krav skall drivas utifrån en inklusiv etik? Bör man börja med att globalt driva de fem minimi-friheterna för djur? Att i Sverige kräva att företag lever upp till redan gällande lagstiftning? Kan man hävda det samtidigt som man menar att djur har rätt till sina liv och kroppar och alltså genast bör befrias helt från utnyttjande i industrin såsom Spalde och Strindlund menar? Är det radikala budskapet mer ärligt och konkret eller är det kontraproduktivt? Hur skulle avvecklandet av djurindustrin se ut och vilken skulle djurens nya roll bli? (Spalde och Strindlund diskuterar detta något. Det vore intressant med ett mer ingående resonemang). Är det realistiskt? Vad gör man när man tvingas välja mellan ett djur och en människas bästa och

hur hanterar man när någon nära vän eller man själv behöver använda medicin testad på djur? Sökandet efter en inklusiv etik leder in på kärlekens *krokiga* väg. Men kvarstår gör att:

Om kärlek är att inkludera är kärlekslöshet att exkludera²⁶⁸

Oftast handlar det *inte* om ett val mellan människans och djurets liv. Oftast finns det möjlighet till ett gott liv med en mer inklusiv etik där vi idag lever med ett svårt djurförtryck på grund av bekvämlighet. Jag frågar mig också hur omsorgen om djuren, djurrätt eller ett liv med mystika inslag kan få genomslag utanför de invigdas krets på ett brett plan? ”Eremitlivet light” som Spalde och Strindlund förespråkar anser jag vara ett seriöst försök till lärjungaskap. Men hur nå den bredare massan? Samtalet behöver finnas och ibland konflikten bli synlig. Hur förs detta samtal t ex i kyrkan utan att det uppfattas som en källa till strid och exklusivitet istället för en utveckling av kärleks- och rättighetstanken?

Hur livet på Kärlekens väg i strävan mot en inklusiv etik ser ut blir individuellt och olika utifrån förutsättning och situation. Men det är inte en helt godtycklig väg utan leder i en riktning. En riktning där det blir omöjligt att ignorera frågan om djurens liv, lidande och död utifrån medkänslans perspektiv.

5. Avslutning

5.1 Slutsatser och värdering av resultat

Jag har nu diskuterat och analyserat vad en inklusiv etik kan bygga på och hur den kan levas. Att det finns behov av en inklusiv etik menar jag visade sig i beskrivningen av dagens situation och den historiska överblicken. Linzey och Singer visar att argumenten för den behandlingen av djur inte håller. Jag efterfrågade i inledningen en etik som inkluderar djur i den etiska hänsynen. Det innebär för både Singer och Linzey att räkna in djurs *intressen*. Dessa är att slippa lidande och ges möjlighet att leva behagliga liv. För Singer är det viktigt att ett liv inte har sitt värde i art-tillhörighet. Lika hänsyn till intressen skall tas utifrån jämlikhetstanken. Linzey menar att djurens värde ska ses utifrån att de är skapade av och värdefulla för Gud. Djurens lidande får särskild betydelse eftersom det finns kristuslikhet i lidandet. Linzey menar att människan ska ta inte *lika* utan *större* hänsyn till djur eftersom de är den svagare parten. Liksom Gud ska vi vara generösa. För Singer bygger djurens rätt på

²⁶⁸ Spalde, Annika & Strindlund, Pelle (2012) *Kärlekens väg- djurrätt och kristen tro* s. 187.

förnuftsargument. Linzey bygger både på förnuftiga, bibliska och teologiska argument och jag tolkar honom som något mer radikal eftersom han inte överhuvudtaget vill väga in nyttoaspekten i djurförsök.

Inklusiv etik innebär ett ifrågasättande av att djurs värde sätts utifrån människans nytta och att deras lidande rättfärdigas av nytta men också mer trivial glädje. Att människan *aldrig* får döda djur är något Singer och Linzey ställer sig tveksamma till. Den utilitaristiska och teologiska argumentationen skiljer sig åt när och varför det skulle vara ok. Bland annat nämns omständigheternas roll samt att begreppet ”djur” är mycket generaliserande. Dock finns inga tvivel om att de flesta däggdjur har självmedvetenhet och känner smärta varvid det är fel att förtrycka dem. Singer ser i självmedvetandet en möjlig gräns för vad som ger ”rätt till liv”. Linzey är kritisk till Singers resonemang och förespråkar vördnad för livets helighet i stort. Samtidigt medger även han att olika liv har olika värde för Gud. Den viktiga insikten är att människan inte är den *enda* varelsen som har värde.

De konkreta förändringar som Singer och Linzey vill se utifrån sina argument är utbredd vegetarianism och veganism. De önskar avveckling av industriell djuruppfödning samt att (för Singer de flesta) experiment på djur och användande av djurprodukter upphör. Detta kan ske genom individuellt ansvar och genom politisk påverkan. Vissa lagstadgade rättigheter för djur är både önskvärt och problematiskt.

Även om flera av Singers argument är användbara fann jag Linzeys resonemang *mer* användbart i den fortsatta tolkande diskussionen på grund av sin öppenhet för något *mer* än förnuft. Han utmanar och kritiserar Singers utilitaristiska och systematiska tänk t ex i frågan om livets helighet och han vill gå längre än jämlikheten. Linzey bjuder in till det mystika där det levda livet i tro ständigt utmanar till ansvar för utsatta.

Jag fann det mystika drag som skiljde Linzey från Singer också hos filosoferna Levinas och Buber. Vi ges genom dem möjlighet att se djuret som ett Du, den Andre. Med bibliskt språk en nästa. Detta menar jag att Strindlund och Spalde konkretiserar. De ger inte en uppsättning regler men vägleder till den mystika livshållning som ser samhörigheten med allt skapat. Djuret blir någon som jag kan *möta*, som jag inte kan äga och som jag har ansvar för. De talar om den mystik-politiska vägen eller Kärlekens väg som jag anser vara inklusiv etik praktiserad. Kärlek är ett utnött ord men kan betyda något verkligt: att inkludera någon som annars exkluderas från etisk omsorg, från rättigheter och från mötets respekt. Förutom djurs intressen att slippa lidande och ha ett behagligt liv vill jag i den inklusiva etiken tillägga deras intresse att bli bemötta som ett Du, en nästa.

Jag vill hävda att djurskyddstanken inte lever upp till den etik jag söker även om förhållningssättet tar viss *etisk hänsyn* till djuren. Däremot ser jag ingen motsättning i att förespråka djurskydd och samtidigt mena att djur bör ha större rättigheter. Djurskydd kan bli ett alibi för utnyttjande men kan också vara början till inklusiv etik där djurets rätt till liv som individ värderas högre.

Hos Spalde och Strindlund blir det tydligt att en inklusiv etik kan vara kontroversiell och kräva uppoffringar. Samtidigt är den inte absolut utan provas och levs av individ och grupp i mognad och förändring. Det har visat sig svårt att leva upp till dess kriterier eller sätta gränser för den. Istället blir det en strävan för varje individ och i varje sammanhang att utforska en inklusiv etik. Linzey använder ibland begreppet ”människa” normativt då han resonerar kring ansvaret. Samtidigt visar han att olika människor har olika ansvar (vuxna i förhållande till barn osv). Detta innebär att varje människa själv måste utvärdera hur hennes position och möjlighet är. Detta ser jag som ännu en konstruktiv anledning att knyta djurrätten till mystiken. Där tillåts individen överlämna sina tillkortakommanden. Nåden blir en hjälp att acceptera att jag aldrig lever upp till ansvarets krav, utan att förneka detta ansvar.

Jag anser att jag genom min undersökning hittat många argument för en inklusiv etik. Argument på både förnuftig, filosofisk och teologisk grund anser jag vara hjälpsamma, bärande och vägledande. Det mystika spåret konkretiserat hos Spalde och Strindlund anser jag på ett särskilt sätt fördelaktigt. Synen på djur hänger hos dem samman med samhällssyn och människosyn och kyrkan har en särskild potential att lyfta frågan. Jag anser att jag funnit exempel på vad en inklusiv etik kan innebära i den enskildes liv där matvanor blir ett vardagligt sätt att agera för djuren. Jag menar också att denna etiska hållning med genomslag skulle få stora konsekvenser för samhälle och det gemensamma livet. En inklusiv etik är en strävan, en stor utmaning och en god möjlighet.

5.2 Sammanfattning

Jag har i denna uppsats diskuterat frågan på vilka grunder och med vilka argument en inklusiv etik som innefattar djuren kan byggas och levas. Först gav jag en liten inblick i hur läget ser ut för djuren i olika industrier och verksamheter. Jag gick sedan in på den del som behandlar Andrew Linzey och Peter Singers syn på saken. Först visade jag hur de ser på den historiska utvecklingen. Den visar på en exklusiv etik men en vidgad etik för människor. Efter det redogjorde jag för grundhållning i etiken för respektive tänkare. Utilitaristen Singer talar

främst om förnuftet, lika hänsyn till intressen och jämlikhet, medan Linzey ger en teologisk, biblisk, kristologisk, förnuftig grund. Efter det diskuterades lidandet. Singer och Linzey är båda överens om att djurens lidande för människan i experiment och matindustri är orättfärdigt. Linzey ser också starka kristologiska kopplingar i lidandet och anser att människan ska ta större hänsyn till djur som är den svagare parten. När det kommer till liv, död och rättigheter är de överens om att dödande av kännande och självmedvetna varelser är av ondo. Singer provocerar då han vill avveckla tanken på människolivets helighet och istället framlyfta personskapet som ett möjligt kriterium för *rätten* till liv. Linzey går emot detta och menar att det är vördnaden för allt liv och särskild hänsyn till svaga som är uppbygglig för djuretiken. Rättigheter är ett både problematiskt och hjälpsamt begrepp. Singer framlyfter veganism och konstruktivt politiskt arbete för djurens rättigheter som viktiga steg i ett etiskt liv. Linzey ger vegetarianismen biblisk grund och framhåller hoppet om och byggandet av ett fredsrrike. Jag kom i diskussionen och slutsatsen fram till att Linzeys teologiska spår är ännu mer konstruktivt att bygga en inklusiv etik på, eftersom den inte ersätter, men går utöver förnuftet. Han har en större öppenhet och inbjuder till det mystiska. I uppsatsens fjärde del började jag med att se hur det även hos filosofin finns mystiska tendenser som är intressanta för den inklusiva etiken. Djuret skulle kunna ses som Levinas Andre, som Bubers Du och som en nästa utifrån berättelsen om den barmhärtige samariern. Detta ledde vidare till Spalde och Strindlunds tankar och praktik som menar jag visar hur en inklusiv etik kan tolkas. Jag visade hur de ger djurrätten mystiska dimensioner (och hur mystiken ger ny syn på djuren) samt konkreta exempel på livshållning, engagemang och aktivism. Deras Kärlekens väg eller mystik-politiska väg anser jag stämma överens med en inklusiv etik som hellre öppnar än stänger gränser för omsorgen. Dock förblir en inklusiv etik en strävan och en process. Spalde och Strindlund visar på den enskildes, gruppens och kyrkans potential och ansvar. I avslutningen lägger jag fram slutsatser och resultat samt sammanfattar uppsatsens innehåll.

5.3 Källor

Litteratur

Buber, Martin *Jag och Du* (original Ich und Du 1923) Dualis förlag AB Ludvika 2001.

Jonsson, Ulf *Med tanke på Gud- en introduktion till religionsfilosofin*(första upplagan 2004)

Artos och Norma, Skellefteå 2008 .

Linzey, Andrew & Cohn Sherbok, Dan *After Noah – Animals and the Liberation of Theology* Mowbray, London 1997.

Linzey, Andrew & Yamamoto, Dorothy (ed.) *Animals on the Agenda - Questions about Animals for Theology and Ethics* SCM Press LTD. London 1998.

Linzey, Andrew (1995) *Animal Theology* University of Illinois Press edition, USA, 1995.

Linzey, Andrew (2009) *Why Animal Suffering Matters – Philosophy, Theology, and Practical Ethics* Oxford University Press, New York, 2009.

Lönnebo, Martin *Hjärtats nycklar* Martin Lönnebo och Cordia (Verbum Förlag AB), Stockholm, 2010.

Olofsson Malin & Öhman, Daniel *Matens pris – boken som matindutrin inte vill att du ska läsa* Reporto Förlag AB i samarbete med Bonnierförlagen, Stockholm, 2012.

Singer, Peter *Djurens frigörelse* (Originaltitel *Animal Liberation*, second edition 1990) Nya Doxa, Nora, 1992.

Singer, Peter *Ethics into Action – Henry Spira and the Animal Rights Movement* Rowman & Littlefield Publishers INC, Oxford, 1998.

Singer, Peter *The Expanding Circle – Ethics and Sociobiology* Farrar, Strauss & Giroux, New York, 1981.

Singer, Peter & Paola Cavalieri (ed.) *The Great Ape Project – Equality beyond Humanity* Fourth Estate, London 1993

Singer, Peter *Hur ska vi leva? – Etik i egennyttans tid* Bokförlaget Natur och Kultur, Stockholm, 1998.

Singer, Peter *Praktisk Etik* (originaltitel: *Practical Ethics*, second edition). Stiftelsen ordförlaget Thales, Falun 1996

Singer, Peter *Unsanctifying Human Life – Essays on Ethics* (ed. Kuhse, Helga) Blackwell Publishers, Oxford/Massachusetts, 2002.

Singer, Peter & Mason, Jim (2006), *the Way We Eat- Why our Food Choices Matter* Rodale, USA 2006

Spalde, Annika *Ett brinnande hjärta- Om mystik och engagemang* Cordia (verbum förlag AB) Stockholm, 2007.

Spalde, Annika & Strindlund, Pelle (2012) *Kärlekens väg- djurrätt och kristen tro* Bokförlaget Back to Being, Tived, 2012.

Spalde, Annika & Strindlund, Pelle *Varje varelse ett Guds ord- omsorg om djuren som kristen andlighet*, Arcus, Lund, 2005.

Svenska Bibelsällskapet *Bibel 2000* (Svenska bibelkommissionens översättning) Marcus Förlag, Örebro, 2007. (Alla bibelcitater på svenska hämtade ur Bibel 2000)

Vattimo, Gianni *Utöver tolkningen- hermeneutikens betydelse för filosofin* (först publicerad 1988 i F. Angeli Milano) Bokförlaget Daidalos AB, Göteborg, 1997.

Artiklar

Atterton, Peter "Face-to-Face with the Other Animal?" (ed.) Atterton, Peter, & Calarco, Matthew, & Friedman, Maurice *Levinas & Buber. Dialogue & Difference* Duquesne University Press, Pittsburgh, Pennsylvania 2004. (s. 262-281)

Culpepper, Alan R "Luke" *The New interpreters Bible vol 9*, Feaster, Robert K & Alexander, Neil M & Lawrence, Michael E & Keller, Jack A jr. Abingdon Press Nashville 1995 (s. 3-490)

Robert T Andersson: "Samaritans" *the Anchor Bible Dictionary* volym 5. Freedman, David Noel & Herion, Gary A & Graf, David F & Pleins, Johan Davis New York 1992 (s. 940-947)

Karris, Robert J: "Luke" *The New Jerome Biblical Commentary* Brown, E Brown, Carolyn Osiek R.S.C. J Prentice Hall, New Jersey 1990(s. 675-721)

Levinas, Emanuel "Ansiktet" och "Ansvaret för den andre" ur *Etik och oändlighet- samtal med Philippe Nemo* Stockholm/Lund: Symposion 1988 (s. 99-107) (s. 111-118.)

Linzey, Andrew "The Bible and Killing for Food" Armstrong, Susan J, & Botzler, Richard G(ed.) *The Animal Ethics Reader* Routledge London 2003 (s.227-234)

Hemsidor:

Arla Foods: www.arla.se

<http://www.arla.se/om-arla/ekologiskt/ekologisk-produktion/>

Hämtad 2013-04-28

Dagens nyheter: www.dn.se

<http://www.dn.se/nyheter/sverige/ingen-tulipanmaros-att-valja-ratt-agg>

Hämtad 2013-04-28

Djurrättsalliansen: www.djurrattsalliansen.se

<http://www.djurrattsalliansen.se/djuren/mer-om-djurfabriker.html>

hämtad 2013-05-15

Jordbruksverket: www.jordbruksverket.se

<http://www.jordbruksverket.se/amnesomraden/djur/olikaslagsdjur/forsoksdjur/etiskprovning.47850716f11cd786b52d80002146.html>

Hämtad 2013-04-28

Sveriges Television: www.svt.se/nyheter

Publicerad 2013-03-11 kl. 10:22, uppdaterad kl. 15:54 Hämtad 2013-04-28

<http://www.svt.se/nyheter/sverige/totalforbud-mot-djurtestat-smink>

Publicerad 2013-03-11 kl 19:11 uppdaterad kl. 19:45 hämtad 2013-04-28

<http://www.svt.se/nyheter/sverige/branschen-om-forbudet-kan-tappa-konkurrenskraft>

Naturvårdsverket: www.naturvardsverket.se

<http://www.naturvardsverket.se/Var-natur/Jakt/Jaktkort-och-jagarexamen/Fragor-och-svar/>

Hämtad 2013-04-28

Naturskyddsföreningen: naturskyddsforeningen.se

www.naturskyddsforeningen.se

Hämtad 2013-05-25

Oxford Center of Animal Ethics

<http://www.oxfordanimalethics.com/who-we-are/director/>

Hämtad 2013-04-29

Peter Singer Officiell hemsida

<http://www.princeton.edu/~psinger/>

Hämtad 2013-04-29

Tidskrift

Fria Tidningen Lördag 13e april nr 30, 2013 (www.fria.nu)